

ಗಾಂಧಿಯ ಗುರಿಗೆ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ದಾರಿಗಳು

ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ.

ದಿನಾಂಕ ೧೭ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೦೧೯ರಂದು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಗೋಖಲೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಗೀತಂ ಚಾರಿಟಬಲ್ ಟ್ರಸ್ಟ್ ಮತ್ತು ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಆಯೋಜಿಸಿದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಸ್ಮಾರಕ ಉಪನ್ಯಾಸ.

ನಾನಿವತ್ತು ಯಾರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಷಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೋ, ಅವರ ಪರಿಚಯ ಮೊದಲು ನನಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದಾಗ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಚಿತ್ರವೂ ಮೂಡಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ, ಅವರು ಎಚ್.ವೈ. ಶಾರದಾಪ್ರಸಾದ್ ಅವರ ತಮ್ಮ ಎಂದಾಗ ಒಂದು ಗುರುತಿನ ಛಾಯೆ ಕಂಡಿತು. ಶಾರದಾಪ್ರಸಾದ್ ಅವರು ನನ್ನ ತಂದೆ ಕೆ.ವಿ. ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರಿಗೆ ಪರಿಚಿತರಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಆಮೇಲೆ, ನನಗೂ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಎರಡು ಬಾರಿ ಸಂಪರ್ಕವಾಗಿತ್ತು. ೧೯೮೦ರ ದಶಕದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾನು ದೆಹಲಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಾಟಕ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಒಂದು ಮನವಿಯೊಂದಿಗೆ ಕೆಲವು ಸ್ನೇಹಿತರ ಜತೆ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವರ ಕಛೇರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಹೋಗುವಾಗಲೇ ಹಿರಿಯರೂ ಹಿತ್ತೈಸಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದ ಶಾ. ಬಾಲುರಾವ್ ಹೇಳಿದ್ದರು – ‘ಅವರು ಬಿಗುವಾನದ ಜನ’. ಹಾಗೇ ಆಗಿತ್ತು – ನಮ್ಮ ಹತ್ತು ಮಾತಿಗೆ ಅವರು ಒಮ್ಮೆ ‘ಹೂಂ’ ಅಂದರು; ತುತ್ತತುದಿಗೆ ‘ಆಗಲಿ, ನೋಡೋಣ’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದರು. ಅದಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ಬಳಿಕ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕುಟುಂಬಸ್ಥರೊಂದಿಗೆ ರಚಿಸಿದ ‘ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಹೇಳಿದ ಅಜ್ಜಿಕಥೆ’ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನವು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅವರ ಸಂಪರ್ಕ ನನಗೆ ದೊರಕಿತು; ಆಗ ದೂರವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬಾರಿ ನಾನು ಮಾತಾಡಿದಾಗ ಅವರು ತುಂಬ ಆತ್ಮೀಯತೆಯಿಂದಲೇ ವರ್ತಿಸಿ ಹಳೆಯ ಬಿಗುವಾನದ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಅಳಿಸಿಹಾಕಿದ್ದರು.

೨

ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಅವರು ಅಪರಿಚಿತರನ್ನೂ ಆತ್ಮೀಯತೆಯಿಂದ ಕಾಣುವ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಮಿತ್ರ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ ಪಂಡಿತರ ಬರಹವೊಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಬರಹವು ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಅವರ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಚಹರೆಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದೆ – ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಾದರಿಯ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು; ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರಕರ್ತರಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುತೇಕರಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತರಾಗಿದ್ದರು; ಚಿಂತನೆ ಮತ್ತು ಬದುಕು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟಾ ಗಾಂಧಿವಾದಿಯಾಗಿದ್ದರು ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ ಪಂಡಿತರ ಆ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು, ನಾನು ಕಂಡ ಅದೇ ಮಾದರಿಯ ಹಲವು ಮಹನೀಯರೊಂದಿಗೆ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಅವರ ಕಲ್ಪಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಅಂಥವರ ನೆನಪಿನ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವುದು ನನಗೊಂದು ಗೌರವ.

ಕಳೆದ ವರ್ಷದ ನವೆಂಬರಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ ನನ್ನನ್ನು ಈ ಮಾತಿಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತ, ಗಾಂಧಿಯವರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡಲು ಕೇಳಿದರು. ಕಾಕತಾಳೀಯವಾಗಿ, ಆಗಷ್ಟೇ ನಾನು ಇಡಿಯಾಗಿ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹಗಳ ಐದು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಂದಾದ ಬಳಿಕ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಓದಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದೆ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳ ಮೂಲಕ ಇವತ್ತಿನ ನನ್ನ ಕಾಲದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಮೂಲ ಯಾವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತುಂಬ ನಿಖರವಾದ ಪುರಾವೆಗಳುಳ್ಳ ಉತ್ತರವೊಂದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ – ಎಂದು ನಾನಾಗ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಹಾಗಾಗಿ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಮೂಲಕ ಗಾಂಧಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ನಾನು ಸೂಚಿಸಿ ಈ ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ. ಈ ಮಾತುಗಳು, ನಾರಾಯಣ ದತ್ತ ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಮಾದರಿಗೆ ನಾನು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಪರೋಕ್ಷ ವಂದನೆಯೂ ಹೌದು.

... ..

ಗಾಂಧಿ ಗ್ರಹಿಕೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು

ಗಾಂಧಿಯವರನ್ನು ಇವತ್ತು ನಾವು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿಧಾನದಲ್ಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪದಿಂದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ, ಆ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಮೂರು ಬಗೆಯವು:

೧. ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿಸಿರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು: ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಒಂದು ಬಾವುಟದ ಹಾಗೆ, ಇನ್ನೂ ಹಲವೊಮ್ಮೆ ಎದೆಗವಚದ ಹಾಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ

ಇವತ್ತಿನ ವಾಸ್ತವ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಧಾಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈಚೇಚೆಗಂತೂ ಗಾಂಧಿ ಒಂದು ಬ್ರಾಂಡ್; ಜಾಹೀರಾತಿನ ರೂಪದರ್ಶಿ. ಅಂಥ ರೂಪದರ್ಶಿಗಳನ್ನು ಬದಿಗೆ ಸರಿಸಿ ಅವರ ಬರಹಗಳಿಗೆ ಹೋಗದವರಿಗೆ ಗಾಂಧಿ ಅರ್ಥವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

೨. ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಹಕವಸ್ತುವಾಗಿಸಿರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು : ಕಳೆದ ಅಕ್ಟೋಬರಿನ ನೀನಾಸಮ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುತ್ತ ಸಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದ ತ್ರಿದೀಪ್ ಸುಹ್ರದ್ ಹೇಳಿದರು: 'ಇವತ್ತು ಗಾಂಧಿ ಚಿಂತನೆಯ ತಿರುಳು ಅವರ ಆಶ್ರಮಗಳ ಸಂರಕ್ಷಿತ ಆವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿರುಪದ್ರವಕಾರಿ ಗಾಂಧಿ ಲಾಂಛನಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ'. ಇದು ಆಶ್ರಮಗಳ ಕಥೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ; ಎಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರಿ ವಲಯದ ಗಾಂಧಿ ಚಿತ್ರಣವೂ ಇದೇ ಬಗೆಯದು ಎಂಬುದೂ ನಮಗಿಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಥೆಯನ್ನೂ ನಾನು ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

೩. ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಅಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಕನಸಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು: ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಯೆಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಕಾರಣ, ಮೊದಲೆರಡು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತುಸು ಮುಕ್ತವನ್ನಿಸಿ ಮತ್ತು ದೃಢನಿಶ್ಚಯದ ಯಾರೂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು; ಗಾಂಧಿಯ ಅನುಸರಣೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗದಿದ್ದರೂ ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನಂತೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ, ಗಾಂಧಿ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕರಂತೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಗಿರುವ ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಗಾಂಧಿ ದಾರಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿರಲಿ, ಅದರತ್ತ ತಿರುಗಿ ನೋಡಲೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದೇ ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ಕಳೆದ ಆಗಸ್ಟ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಾನೊಂದು ನಾಟಕ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ; ಇವತ್ತಿನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಾಸ್ತವದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಆ ನಾಟಕವನ್ನರಿಯಲು ಗಾಂಧಿಯ ತಿಳಿವು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಬೇಕೆಂದು ನನಗನ್ನಿಸಿ ಅವರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಯಾರೆಲ್ಲ ಓದಿದ್ದಾರೆಂದು ೧೫ ಜನರ ನಮ್ಮ ನಾಟಕ ತಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿ ಯಾರೂ ಓದಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಗಾಂಧಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಿಚಿತರೂ ಆಗಿದ್ದರು! ಇರಲಿ ಎಂದು ನಾನು 'ಹಿಂದ್ ಸ್ವರಾಜ್' ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಓದಲು ಹೇಳಿದೆ; ಒಂದು ದಿನ ಅದರ ಚರ್ಚೆಯೂ ನಡೆಯಿತು. ಆ ಓದಿನಲ್ಲಿ, ಯುವವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗಾಂಧಿ ಕುತೂಹಲ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬಹುತೇಕರ ತಕರಾರು ಒಂದೇ - 'ಆದರೆ, ಇವೆಲ್ಲ ಇವತ್ತಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೇ?' ನಾನು 'ಹಿಂದ್ ಸ್ವರಾಜ್'ದ್ದೇ ಒಂದು ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಓದಿ ವಿವರಿಸಿದೆ - ಅಲ್ಲೂ ಓದುಗ

ಇದೇ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗಾಂಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - 'ಒಂದೆ ನಡೆದಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂದೂ ನಡೆಯಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಮಾನವಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅಪನಂಬಿಕೆ'. ಅವರಿಗದು ತಿಳಿಯಿತು; ಆದರೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಳಿದಂತೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.

ಆದಾಗಿ ಮೂರೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಅಚಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಸಮಗ್ರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನನಗೆ ಈ ಸಂದೇಹವಾದಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ನೆನಪಾದರು. ಕಾರಣ, ಇಡೀ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನೇ ನಾವು ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕೊಡುವ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತರ ಎಂದು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯ. ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಬರಹಗಳ ಸ್ಥಾಯೀ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು:

೧. ಗಾಂಧಿಯವರು ಕಾಣ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ವಾಸ್ತವಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಮಾತಾಡಿದರು ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಬರಹಗಳೂ ದೃಷ್ಟಾಂತಸಮೇತ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

೨. ಗಾಂಧಿ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸ ಬಹುದಿತ್ತು ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಕಾಣಲು ಸೋತಿದ್ದು ಗಾಂಧಿ ಅನಂತರದ ಭಾರತವೇ ಹೊರತು ಗಾಂಧಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ದೃಢಿ ಅವರ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

... ..

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬದುಕು

ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊರಡುವ ಮೊದಲು, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯದವರಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಪರಿಚಯ ಹೇಳಬೇಕು. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಹೆಸರೇ ಕೇಳದವರೂ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿವಂತರ ವಲಯದಲ್ಲೇ ಸಾಕಷ್ಟು ಜನರಿದ್ದಾರೆಂದು ನನಗೆ ಕಂಡಿದೆ. ೧೯೯೦ರ ದಶಕದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಧೀಮಂತರಲ್ಲ ಹೊಸ ಧಿಯರಿಗಳ ಮೋಹದಲ್ಲಿ ವಸಾಹತೋತ್ತರ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ವಹಾಹತೀಕರಣ, ತಳಸಮುದಾಯಗಳ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕಾಣುವ ಇತಿಹಾಸ - ಎಂದೆಲ್ಲ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೂ, ಆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ೨೦ ವರ್ಷ ಮೊದಲೇ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆಗ, ಅವರ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು.

ನಿಜ, ರಾಷ್ಟ್ರೋತ್ಥಾನ ಸಾಹಿತ್ಯದವರು ಅವರ ಎರಡು ಕಿರು ಹೊತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದರೂ ಅವರಡನ್ನೇ ಓದಿ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರ ಚಿಂತನೆಯ ಆಳ-ಆಗಲ ತಿಳಿಯಲು ನನಗಂತೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದೇನೇ ಇರಲಿ, ಈಗ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರ ಕಿರುಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗುತ್ತೇನೆ.

ಧರಮಾಪಾಲ್ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ೧೯೨೨ರ ಲಾಹೋರ್‌ನಲ್ಲಿ. ಅವರ ತಂದೆ ೧೯೨೯ರ ಲಾಹೋರ್ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದಿದ್ದರಿಂದ, ಉನೆಯ ವಯಸ್ಸಿಗೇ ಗಾಂಧಿಯವರ ದರ್ಶನ ಅವರಿಗಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಅವರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಹೋರಾಟದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟರು. ಕೆಲ ವರ್ಷಗಳ ಬಳಿಕ, ಭಗತ್ ಸಿಂಗ್ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಗಲ್ಲುಶಿಕ್ಷೆಯಾದಾಗ, ಧರಮಾಪಾಲ್ ತಮ್ಮ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ. ಮುಂದೆ, ಅವರು ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಮಾದರಿಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುತ್ತ ಜತೆಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡರು; ೧೯೪೦ರಲ್ಲಿಯೇ ಖಾದಿ ಬಟ್ಟೆ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಉಡುಪು ತೊಡದಿರುವ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ೧೯೪೨ರ ಮುಂಬಯಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಭಾಗವಹಿಸಿ, ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಚಳುವಳಿಗೂ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಕೆಲಕಾಲ ಜೈಲುವಾಸವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದರು.

೧೯೪೪ರಲ್ಲಿ ಮೀರಾ ಬೆನ್ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಭೇಟಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಬದುಕಿನ ಹಲವು ತಿರುವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಕೆಲಕಾಲ ಹರಿದ್ವಾರ ಸಮೀಪದ ಕಿಸಾನ್ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಮೀರಾ ಬೆನ್ ಜತೆಗೆ ಉಳಿದರು; ಮುಂದೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಆದರೆ, ೧೯೪೬ರಲ್ಲಿ ಮೀರಾ ಬೆನ್ ಮರಣಹೊಂದುವವರೆಗೂ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ೧೯೪೭ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಅವರಿಗೆ ಕಮಲಾದೇವಿ ಚಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ರಾಮಮನೋಹರ ಲೋಹಿಯಾರ ಪರಿಚಯವಾಗಿ, ಮುಂದಿನ ಹಲವು ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಅವರು ಸಹವರ್ತಿಯಾದರು. ಕಮಲಾದೇವಿಯವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಇಂಡಿಯನ್ ಕೋ ಆಪರೇಟಿವ್ ಯೂನಿಯನ್‌ನ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ಕೂಡ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು.

ಧರಮಾಪಾಲ್ ಬದುಕಿನ ಮುಂದಿನ ಘಟ್ಟ - ೧೯೪೮ರಲ್ಲಿ ಅವರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಫಿಲಿಸ್ ಅವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದು; ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೊಸ ದೇಶ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಇಸ್ರೇಲ್

ಮತ್ತು ಕೆಲವು ದೇಶಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕಂಡರು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿ ಹೃಷಿಕೇಶದ ಸಮೀಪ ಬಾಪುಗ್ರಾಮವೆಂಬ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಹಳ್ಳಿಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗಂಡಹೆಂಡಿರಿಬ್ಬರೂ ಪಾಲ್ಗೊಂಡರು. ಅದರ ಮುಂದುವರಿಕೆಯಾಗಿ, ೧೯೫೦-೬೦ರ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಆಫ್ ವಾಲಂಟರಿ ಏಜೆನ್ಸೀಸ್ ಫಾರ್ ರೂರಲ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಜತೆಗೆ ಕೆಲಸ ಆರಂಭಿಸಿದರು; ಮುಂದೆ, ಅದರ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಆದರು. ೧೯೬೪-೬೫ರಲ್ಲಿ ಅವರು ಆಲ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪಂಚಾಯತ್ ಪರಿಷತ್ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡರು; ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಭಾರತದ ಪಂಚಾಯತ್ ಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತ್‌ಗಳು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ನಡೆಸಿದ ಸಂಶೋಧನೆಯೇ ಅವರ ಮೊದಲ ಪುಸ್ತಕವಾಯಿತು.

ಆ ಸಂಶೋಧನೆಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅವರು ಮುಂದಿನ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ಲಂಡನ್ನಿನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಮ್ಯೂಸಿಯಮ್ ಮತ್ತು ಇಂಡಿಯಾ ಅಫೀಸ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಗಳ ಹುಡುಕಾಟ ನಡೆಸಿದರು. ಅದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಛಾಯಾಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸೌಲಭ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಸಾವಿರಾರು ಪುಟಗಳ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಪ್ರತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು; ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅವರು ಮರಳಿದಾಗ ಅಂಥ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಹಲವು ಭಾರೀ ಟ್ರಂಕುಗಳು ಅವರೊಂದಿದ್ದವು. ಮುಂದಿನ ಅವರ ಮೂರ್ಮಾಲ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಅಮೂಲ್ಯ ಮಾಹಿತಿಗಳೆಲ್ಲ ಆ ಟ್ರಂಕುಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆ ಬಳಿಕ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಸೇವಾಗ್ರಾಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ನಡುವೆ, ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಪೇಟ್ರಿಯಾಟಿಕ್ ಎಂಡ್ ಪೀಪಲ್ ಓರಿಯಂಟೆಡ್ ಸೈನ್ಸ್ ಎಂಡ್ ಟೆಕ್ನಾಲಜಿ ತಂಡದ ಜತೆಗೆ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಆಪ್ತಸಂಪರ್ಕ ವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು; ಅದರೊಂದಿಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಭಾರತೀಯ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೇರೆಯದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿದರು. ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಾಗ್ರಾಮದ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಯಾಗಿ ಬದುಕಿದ ಅವರು ೨೦೦೬ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು.

... ..

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹಗಳು

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರವಣಿಗೆಗಳು ಹಿಂದಿ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಿರುಪ್ರಕಾಶನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ; ೨೦೦೬ರಲ್ಲಿ ಗೋವಾದ ಅದರ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪ್ರೆಸ್ ಅವರ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರಹಗಳನ್ನು ೫ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವರೆಗೂ ಅವರ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಸಿಕ್ಕುವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಬರಹಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆಯಂತೆ. ನಾನೀಗ ೫ ಸಂಪುಟಗಳ ಅವರ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರಹಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ಅವರ ಬರವಣಿಗೆಗಳ ಸ್ಥೂಲನಕ್ಷೆಯೊಂದನ್ನು ನಿಮ್ಮೆದುರು ಇಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

೧. ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ ಎಂಡ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿ (೧೯೬೨): ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಆಫ್ ವಾಲಂಟರಿ ಏಜೆನ್ಸೀಸ್ ಫಾರ್ ರೂರಲ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾಗ ಬರೆದ ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಭಾರತದ ಗ್ರಾಮಪ್ರಭುತ್ವಗಳು ಹೇಗಿದ್ದವು ಎಂಬುದನ್ನು ಲಭ್ಯ ದಾಖಲೆಗಳ ಸಂಚಯದ ಸಮೇತ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪುಸ್ತಕದ ಇನ್ನೊಂದು ಲೇಖನವು ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಭೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಕುರಿತು ನಡೆದ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಪಂಚಾಯತ್ ಪದ್ಧತಿಯು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಏಳುಬೀಳುಗಳ ವಿಶಾಲಚಿತ್ರವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಜಯಪ್ರಕಾಶ್ ನಾರಾಯಣ್ ಅವರ ಮುನ್ನುಡಿ ಸಮೇತ ಪ್ರಕಟವಾದ ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಇನ್ನಷ್ಟು ವಿವರಗಳನ್ನು ನಾನು ಮುಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತೇನೆ.

೨. ಇಂಡಿಯನ್ ಸೈನ್ಸ್ ಎಂಡ್ ಟೆಕ್ನಾಲಜಿ ಇನ್ ಎಯ್ಲಿನ್ಡ್ ಸೆಂಚುರಿ (೧೯೭೧): ಇಂಡಿಯಾ ಆಫೀಸ್ ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಡುವಿಗೆ ಭಾರತದ ಕೈಗಾರಿಕೋತ್ಪನ್ನವು ಸಮಕಾಲೀನ ಯುರೋಪಿಗಿಂತ ಜಾಸ್ತಿ ಇತ್ತು - ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಕ್ಕು, ಅದರ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು ನಡೆಸಿದ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಫಲ ಈ ಪುಸ್ತಕ. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ೧೭೭೨ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಖಗೋಲ ವೀಕ್ಷಣಾಲಯ, ೧೭೩೧ರಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಟುಜಾಡ್ಯಗಳಿಗೆ ಲಸಿಕೆ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ದಾಖಲೆ, ೧೭೩೨ರಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗಾರೆ ನಿರ್ಮಾಣ, ೧೭೭೫ರಲ್ಲಿ ಅಲಾಹಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಐಸ್ ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದಾಖಲೆ, ೧೭೭೪ರಲ್ಲಿಯೇ ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಗದ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಹಲವೆಡೆ ಯುರೋಪಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಮಟ್ಟದ ಉಕ್ಕು ತಯಾರಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ -

ಇವತ್ತಿಗೂ ಹಲವರಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತವೇ ಆಗಿ ಅಡಗಿರುವ ಮಾಹಿತಿಗಳ ಭಂಡಾರ ಈ ಪುಸ್ತಕ.

೩. ಸಿವಿಲ್ ಡಿಸೊಬಿಡಿಯನ್ಸ್ ಇನ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಟ್ರೆಡಿಷನ್ (೧೯೭೧): ೧೯೬೫ರಲ್ಲಿ, ಇಂಡಿಯಾ ಆಫೀಸಿನ ಕಡತಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗ ಅಚಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿಕ್ಕ ದಾಖಲೆಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅಧ್ಯಯನ. ಇವತ್ತು ನಾವೆಲ್ಲ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವೆಂಬುದು ಗಾಂಧಿ 'ಆವಿಷ್ಕಾರ'ವಲ್ಲ; ಆಧುನಿಕ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಅದು ಹಲವೆಡೆ ಇತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ ವರ್ಣಿಸುವ ಪುಸ್ತಕ ಇದು. 'ಹಿಂದ್ ಸ್ವರಾಜ್'ನಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ 'ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಮಾದರಿಗಳಿದ್ದವು' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಕೊಡುತ್ತದೆ - ಬನಾರಸ್, ಪಾಟ್ನಾ, ಮೊರ್ಷಿದಾಬಾದ್, ಭಾಗಲ್ಪುರಗಳಲ್ಲಿ ೧೮೧೦-೨೦ರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಪ್ರಭುತ್ವವಿರೋಧಿ ಪ್ರತಿರೋಧದ ಕಥನಗಳನ್ನು ದಾಖಲೆ ಸಮೇತ ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

೪. ದಿ ಬ್ಯೂಟಿಫುಲ್ ಟ್ರೀ (೧೯೭೧): ಗಾಂಧಿ ೧೯೩೧ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣವೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖ ಹೀಗಿತ್ತು: ಬ್ರಿಟಿಷರ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ಗತಕಾಲದ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಅರಿಯಲು ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ 'ಚಿಂದದ ಮರ'ದ ಬೇರು ಬಿಡಿಸಿದರು; ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಪೋಷಿಸದೆ ಹಾಗೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸೊರಗಿತು. ತತ್ಫಲವಾಗಿ ೧೯೩೧ಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ೫೦ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನಕ್ಷರತೆ ಹೆಚ್ಚಿತು, ಶಿಕ್ಷಣ ಕುಸಿಯಿತು ಎಂಬುದು ಗಾಂಧಿಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ, ಹಿಂದೆ ಥಾಕಾ ವಿವಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಫಿಲಿಪ್ ಹಾರ್ಟೋರ್ ಎಂಬಾತ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯವೇನಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ಹೋರಾಟದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ತರಾಗಿದ್ದ ಗಾಂಧಿಗೆ ಅಂಥ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ, ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳ ಅನಂತರ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಖರವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಅವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದರ ಸ್ಥೂಲಚಿತ್ರ ಈ ಪುಸ್ತಕ. ಇದರ ಇನ್ನಷ್ಟು ವಿವರಗಳಿಗೆ ಕೂಡಾ ನಾನು ಆಮೇಲೆ ಮರಳುತ್ತೇನೆ.

೫. ಟ್ರೆಡಿಷನ್, ರಿಕವರಿ ಎಂಡ್ ಫ್ರೀಡಮ್: ಭಾರತದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ಅದರೊಳಗಿರುವವರ ಮನೋಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್‌ರ ೧೯೮೦-೯೦ರ ದಶಕಗಳ ಬರಹಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಇದು. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು

ಆಧುನಿಕತೆಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಘರ್ಷ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಗ್ರಹದ ಎರಡು ಲೇಖನಗಳು 'ಭಾರತ ಜಾಗೃತಿ' ಮತ್ತು 'ಭಾರತೀಯ ಚಿತ್ರ ಮಾನಸಿಕತೆ ಮತ್ತು ಕಾಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಿರುಪುಸ್ತಕಗಳಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

ಈ ಪಕ್ಷಿನೋಟವೇ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹಗಳ ಆಳ-ಅಗಲಗಳೆರಡೂ ಸರಳವಾದ ಸಮೀಕ್ಷೆಗೂ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಸಿಗುವಂಥದಲ್ಲ. ಮತ್ತು, ಹಾಗೆ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸುವುದು ಈ ಭಾಷಣದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬದಲು, ಮೇಲ್ಕಂಡ ಐದು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿರುವಾಗ ನನ್ನೊಳಗೆ ಜಾಗೃತವಾದ ಮೂರು ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎದುರಿಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬರಹಗಳ ಒಂದು ಸಮಕಾಲೀನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಂಡನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ತುಂಬ ವಿವರವಾದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಈ ಪ್ರಸ್ತಾವಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ನೆಲೆಗಳಿಂದ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಈ ಕಿರುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಬಹುತೇಕ ವಿವರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ. ಆ ವಿವರಗಳು ಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಕ್ಲಾಡ್ ಆಲ್ಬಾರ್ಟ್ ಅವರ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪ್ರೆಸ್ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಐದು ಸಂಪುಟಗಳ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು; ಅದೀಗ ರೂಪಾಯಿ ೧೨೦೦ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಜಾಲ ಖರೀದಿಗೂ ಲಭ್ಯವಿದೆ.

... ..

ಪ್ರಶ್ನೆ ೧: ಇವತ್ತು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಆಡಳಿತವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿರುವ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಮೂಲ ಎಲ್ಲಿದೆ?

ಕಳೆದ ೩೦-೪೦ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಎಡ-ಬಲ-ನಡುವಾರ್ಗಗಳ ಮೂರೂ ಬಗೆಯ ಸರ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಕಂಡಿರುವ ನಮಗೆ - ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಒಲವು ಏನೂ ಇರಲಿ - ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕೆಲವು ಸಮಾನ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗದೆ, ಸದ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಸೂಚನೆಯೂ ಕಾಣದೆ ನಿಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಸರ್ಕಾರಿ ವಲಯದ ಅದಕ್ಕತೆ, ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ, ಚುನಾವಣೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮೊದಲಾಗಿ ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು ಹಲವು ಮುಖಗಳಿಂದ

ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಈ ನೆಲದ ಮನುಷ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ದುಷ್ಟತೆ ಮತ್ತು ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿರಲಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಬೇರೆ ಭೂಭಾಗಗಳ ವಿಭಿನ್ನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ಒಳಗೆ ಈ ನಾಡಿನ ಜನರೇ ದಕ್ಷವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ನಮಗೆ ಕಾಣುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಳಗೇ ಅಡಗಿರುವ ಒಂದು ದೋಷ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸುಮಾರು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ವಸಾಹತು ಆಡಳಿತವೇ - ಆ ಆಡಳಿತವು ಪ್ರಭುತ್ವದ ಸಂರಚನೆಯೊಳಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿದ ವೈರುಧ್ಯಗಳೇ - ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹಲವರು ಈಗಾಗಲೇ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಕೂಡಾ ಸ್ಕೂಲವಾಗಿ ಈ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ, ಆ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಸಾರಾಸಗಟಾಗಿ ರಾಶಿಹಾಕಿ, ವಸಾಹತುಶಾಹಿಯೆಂಬ ಅಮೂರ್ತ ರಕ್ತಸನ ಮೇಲೆ ಗೂಬೆ ಕೂರಿಸುವ ಬದಲು, ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮೂಲವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಕಂಡ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾರಣವನ್ನು ಅದರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಿಖರತೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೆದುರು ಮಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದು, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ 'ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ ಎಂಡ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿ' ಪುಸ್ತಕದ ತಿರುಳು.

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ರೂಢವಾಗಿದ್ದ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದೆ, ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಧದಿಂದ ಈಚೆಗೆ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ, ವಿರೋಧಿಸಿ ಮತ್ತು ವಿರೂಪಗೊಳಿಸಿ ಹೊಸ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಬುನಾದಿ ಹಾಕಿದ್ದು - ಇವತ್ತಿನ ಬಹುತೇಕ ಆಡಳಿತದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಮೂಲ. ಈ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ೧೮೦೦-೧೯೨೦ರ ನಡುವೆ ಮದರಾಸಿನ ಪಂಚಾಯತು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ಪಲ್ಲಟಗಳ ದಾಖಲೆ ಸಮೇತ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪುಸ್ತಕವು ಕಥಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಕಥೆ ತುಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ: ೧೮೦೦ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದಾದ್ಯಂತ ಗ್ರಾಮಮಟ್ಟದಿಂದಲೇ ಇಂಥ ಪಂಚಾಯತುಗಳು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಅವು ಇವತ್ತಿನ ಸರ್ಕಾರಗಳು ಮಾಡುವ ಬಹುತೇಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು - ಅಂದರೆ, ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ, ಆದಾಯ ಕ್ರೋಢೀಕರಣ ಮತ್ತು ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸ್ವತ್ತು-ಸೇವೆಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು - ಸ್ಥಳೀಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಸಿದ್ದವು. ಮೊದಮೊದಲ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತಗಾರರೂ ಇದನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು; ಬಳಿಕ, ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತದೊಳಗೂ ಈ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು.

ಆದರೆ ಕ್ರಮೇಣ, ಕೇಂದ್ರೀಕೃತ ಲಾಭವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಔದ್ಯಮಿಕ ಮನೋಭೂಮಿಯ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಈ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಣಲಾರಂಭಿಸಿದವು; ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಜಿಲ್ಲೆ/ತಾಲ್ಲೂಕು ಮಟ್ಟದ ಸರ್ಕಾರಿ ಆಡಳಿತಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಸಂಘರ್ಷಗಳು ಆರಂಭವಾದವು. ಆಗ, 'ನಿರ್ದೇಶನ', 'ನಿಯಂತ್ರಣ' ಮತ್ತು 'ತರಬೇತಿ' ಎಂಬ ಇತ್ಯಾತ್ಮಕ ಹಣೆಪಟ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲಕವೇ ನಿದಾನವಾಗಿ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತ ಹೋಗಲಾಯಿತು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಪಲ್ಲಟಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದವು - ಒಂದು, ದೇಶದ ಯಾವುದೇ ಮೂಲೆಯ ಯಾವುದೇ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸವೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ನಿಯಂತ್ರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಯದಂತಾಯಿತು; ಎರಡು, ಇಂಥ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸಹಭಾಗಿತ್ವವು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತಹೋಯಿತು. ಆದರೆ ಫಲವಾಗಿ, ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬರುವ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಸರ್ಕಾರವೆಂಬುದು ಜನರ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂಬ ಭಾವನೆಯೇ ನಶಿಸಿ, ಬಹುತೇಕರು ಅದು ತಮಗೇನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ 'ಅನ್ಯ' ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಮನೋವಿಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಧರಮಪಾಲ್ ಅವರ ಈ ರೋಗನಿದಾನವು ಎಷ್ಟು ನಿಜವೆಂಬುದು ಇವತ್ತಿಗೂ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಜನಸಮುದಾಯಗಳ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನನ್ನ ಅನುಭವ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದು ಮುಕ್ಯಾಲು ಶತಮಾನ ಕಳೆಯುತ್ತ ಬಂದರೂ, ಇವತ್ತಿಗೂ ನಮ್ಮ ಊರಿನ ಬೇಸಾಯಗಾರರು ಅರಣ್ಯ ಇಲಾಖೆ, ತಾಲ್ಲೂಕು ಕಛೇರಿಗಳಂಥ ಸರ್ಕಾರಿ ಅಂಗಗಳನ್ನು ತಮ್ಮದೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಆ ಇಲಾಖೆಗಳೂ ಹಳ್ಳಿಗರ ಅಂಥ ಭಾವನೆ ಇನ್ನೂ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ - ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಹಲವು ದಿನನಿತ್ಯದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನಗರಪ್ರದೇಶಗಳ ಕಥೆಯೂ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯೇನೂ ಅಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನ ತಿಳುವಳಿಕೆ.

ಗಾಂಧಿ ಈ ವಿದ್ಯಮಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯು ಗ್ರಾಮಸಮುದಾಯಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರೂಪಿತವಾದದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯ ನಾಯಕತ್ವ ವಹಿಸಿದ್ದ ಹಲವರಿಗೆ ಗಾಂಧಿಯವರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಉಪಾಯ ತೋರಿಸಿದ ಮಹಾತ್ಮರಾಗಿ ಕಂಡಷ್ಟು, ಹೊಸ ಭಾರತದ ಭವಿಷ್ಯದ ಕಾಣ್ಕೆಯುಳ್ಳ ದಾರ್ಶನಿಕರಾಗಿ ಕಾಣಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಈ ಪಂಚಾಯತುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿನಾಶದ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಲಿಯಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಪಾಠವನ್ನು ಹೊಸ ಸಂವಿಧಾನವನ್ನು

ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ನಮ್ಮ ನೇತಾರರು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳದೆ ಹೋದರು. ಈ ಭಾಗದ ಕಥನವನ್ನು ಧರಮಪಾಲ್ ಪುಸ್ತಕದ ಇನ್ನೊಂದು ಲೇಖನವು ಸಂವಿಧಾನ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಭೆಯ ನಡವಳಿಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಈ ಸಂವಿಧಾನ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕೆಲಸವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದು ಅದನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ, ಹೊಸ ಆಡಳಿತದ ಕ್ರಮವೊಂದನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಲಿಲ್ಲ; ಬದಲು, ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆಗಳ ಸಂವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡಿತು.

ಹಾಗಾದ್ದರಿಂದ, ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಆ ಸಭೆಯು ೧೯೪೯ರಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಿದ ಮೊದಲ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಪಂಚಾಯತುಗಳೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನೆನಪಿಡಿ: ಈ ಸಂವಿಧಾನ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ; ಕಾರಣ, ಅವರು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತುರ್ತಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕಂಡ ಬೇರೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ, ಗಾಂಧಿಯ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಆದರ್ಶವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹಲವರು ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲೂ ಇದ್ದಿದ್ದರಿಂದ, ಮೊದಲ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಾಮರಾಜ್ಯದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡದ ಬಗ್ಗೆ ಟೀಕೆಗಳು ಕೇಳಿಬಂದವು; ಭಾರತದ ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವದ 'ಗ್ರಾಮಗಣರಾಜ್ಯ'ಗಳು ಆಧುನಿಕ ಭಾರತದ ಆಡಳಿತವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮಾದರಿಯಾಗಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ಆಗ ತುಂಬ ತೀವ್ರವಾದ ವಾಗ್ವಾದಗಳೂ ನಡೆದವು. ಆದರೆ, ಈ ಚರ್ಚೆಯ ಮೂಲಕ ಮೂರ್ತವಾದ ಯಾವ ಮಾರ್ಪಾಡೂ ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಕಡೆಗೆ, 'ಸರ್ಕಾರವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತುಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಅದು ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ನಡೆಸಲು ಅಗತ್ಯ ಬೆಂಬಲ ನೀಡಬೇಕು' - ಎಂಬೊಂದು ಪುಟ್ಟ ಕಲಮನ್ನು ಸಂವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಈ ಕೆಲಸ ಮುಂದುವರಿಸಲಾಯಿತು.

ಧರಮಪಾಲ್ ಅವರ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರೆದಿರುವ ಜಯಪ್ರಕಾಶ್ ನಾರಾಯಣ್, ಈ ಒಂದು ಲೋಪವೇ ಭಾರತದ ಭವಿಷ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಲಾಂಛನವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಿಪಿಯವರ ಮಂಡನೆ ಚುಟುಕಾಗಿ ಹೀಗೆ: ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪಂಚಾಯತುಗಳ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವು ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ವಲ್ಲ, ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತದ ಸ್ಥಾಪನೆ - ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂವಿಧಾನರೂಪಣೆಯ ಈ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಘಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ

ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಲಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಉದ್ಯಮೀಕರಣಗೊಂಡ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದ ಆಡಳಿತ ಮಾದರಿಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಜಾಸಮೂಹದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಘಟಕ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದವು; ಆ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆ-ಪರಿಷ್ಕರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಸಂವಿಧಾನದ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು; ಮತ್ತು, ಸಾಮುದಾಯಿಕ ನಾಯಕತ್ವ ಮತ್ತು ನಿರ್ಧಾರದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಡೆಗಣಿಸಲಾಯಿತು. ತತ್ಪಲವಾಗಿ, ಪಕ್ಷದ ಆಡಳಿತವು ಜನರ ಆಡಳಿತದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಹಾಕಿತು; ಅಧಿಕಾರದ ಕೇಂದ್ರೀಕರಣ, ಉದ್ಯಮೀಕರಣ, ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ಎಣಿಕೆಯೇ ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆಯ ನಿರ್ಧಾರಕ ಅಂಶವಾಗಿ ರೂಢವಾಯಿತು. ಚಿಪಿಯವರು ೧೯೬೨ರ ಈ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಲೋಪಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬದಲು, ಇನ್ನಷ್ಟು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಇವತ್ತಿಗೂ ನಮ್ಮ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆ? — ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವೀಗ ತಾಳೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಿಕೊಂಡರೆ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಮತ್ತು ಚಿಪಿ ಅವರ ರೋಗನಿದಾನದ ಮಹತ್ವ ನಮಗೆ ಕಾಣತೊಡಗುತ್ತದೆ.

ಹಾಗೆ ತಾಳೆ ಹಾಕುವ ದಾರಿ ಹಿಡಿದು, ಕಳೆದ ೪ ದಶಕಗಳ ನನ್ನ ಜೀವನಾನುಭವದಲ್ಲೇ ಕಂಡ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನಾನಿಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ಮೊದಲನೆಯದು, ೧೯೮೦ರ ದಶಕದಿಂದ ಇವತ್ತಿನವರೆಗೆ ನಾನು ಬದುಕುತ್ತಿರುವಂಥ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯ ಏಳುಬೀಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಹೇಳಿದ ಪಂಚಾಯತ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿನಾಶವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಂತರದ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತ ಹೋದರೂ, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನಬಹುದಾದ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳೂ ನಡೆದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ೧೯೮೦ರ ದಶಕದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜನತಾ ಪಕ್ಷವು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ತಂದ ಹೊಸ ಪಂಚಾಯತ್ ರಾಜ್ಯ ಮಸೂದೆಯು ಅಂಥ ಅಪರೂಪದ ಅಪವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಆಗ ಈ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಗರಡಿಯಲ್ಲೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಎಲ್.ಸಿ. ಚೈನ್ ಮೊದಲಾದ ಹಲವರ ಪಾಲುಧಾರಿಕೆಯಿತ್ತು. ಆಗ ಆ ಮಸೂದೆಯ ಕೆಲವು ಇತ್ಯಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮಗಳು ನಮ್ಮ ಊರಿನ ಸರ್ಕಾರಿ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣತೊಡಗಿದ್ದು ಕೂಡ ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿದೆ.

ಆದರೆ, ಮುಂದಿನ ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಚುನಾಯಿತ ಶಾಸಕರಿಗೆ ಮಗ್ಗುಲಮುಳ್ಳಾಗಿ ಕಾಣತೊಡಗಿದ ಕಥೆಯೂ ನಮಗಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಆಗ, ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರವು ಈ 'ಮಾದರಿ' ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ದೇಶಾದ್ಯಂತ ಜಾರಿಗೆ ತರುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾಮುದಾಯಿಕತೆಯ ಸತ್ವವನ್ನೇ ಕಳಚಿ, ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸರ್ಕಾರಿ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ತಂದಿತು; ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತುಗಳು ಮರಿ-ವಿಧಾನಸಭೆಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಗೊಂಡವು. ಆ ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಸಂಘಟನೆಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ಸರ್ಕಾರಿ ಇಲಾಖೆಯಾಗಿ ನಿಷ್ಪಲಗೊಂಡಿರುವ ಚಿತ್ರವೂ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೇ ಇದೆ. ಈ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ, ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳ ವಿನಾಶದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ನಾವು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಮ್ಮಂಥ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಹಕಾರಿ ಸಂಘಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಚಿಲ್ಲರೆ ರಾಜಕೀಯ ಲಾಭದ ಆಸೆಯಿಂದ ಆಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಪಕ್ಷದ ಸರ್ಕಾರಗಳೂ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಈಗ ಅವು ನ್ಯಾಯಬೆಲೆ ಅಂಗಡಿಗಳಾಗಿ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಲದ ಹಂಚಿಕೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಸೊರಗಿರುವ ವಾಸ್ತವ ನಮ್ಮ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಂತೂ ಹೆಚ್ಚಿಹೆಚ್ಚಿಗೂ ಕಾಣಿಸಿಗುತ್ತದೆ.

ಈ ವಿದ್ಯಮಾನವು ಕೇವಲ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನಾನು, ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಶಿವ ವಿಶ್ವನಾಥನ್ ಅವರು ಕೆಲ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬರೆದ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಲೇಖನದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. 'ಅಲಹಾಬಾದ್ ಎಂಡ್ ಕುಂಭಾ' ಎಂಬ ೨೦೧೨ರ ಆ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಆಗ ನಡೆದ ಎರಡು ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಟ್ಟು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ — ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕುಂಭಮೇಳ; ಮತ್ತು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಲಹಾಬಾದ್ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ಮತ್ತು ಕಾಲ್ತುಳಿತದ ಮರಣಗಳು. ಒಂದೆಡೆ, ೧೦ ಕೋಟಿಗೂ ಮೀರಿದ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನ ಕುಂಭಮೇಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೂ ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಅನಾಹುತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಶೌಚಾಲಯಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಆರೋಗ್ಯ, ಕಾನೂನುವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಯವರೆಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯ 'ವ್ಯವಸ್ಥೆ'ಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತ ಆಡಳಿತವಿಲ್ಲದೆ ತಂತಾನೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಸಾದಾ ಹಳ್ಳಿಯೊಂದು ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಮಹಾನಗರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುವ ಈ ವಿಸ್ಮಯವನ್ನು ಕಂಡು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಹಾರ್ವರ್ಡ್ ಬಿಸಿನೆಸ್ ಸ್ಕೂಲಿನ ಸಂಶೋಧಕರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಅಂಥ ಭಾರೀ ಸಂಘಟನೆಯೊಂದನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ನಿರ್ವಹಿಸಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ

ಮತ್ತು ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳಿರುವ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತೇ ಮೈಲು ದೂರದ ಅಲಹಾಬಾದ್ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಾವಿರ ಜನರ ಓಡಾಟವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಗದೆ ಕಾಲ್ಪುಳಿತ ಸಂಭವಿಸಿತಲ್ಲ - ಯಾಕೆ? ಯಾಕೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಘಟನಾ ಮಾದರಿಗಳೇ ಸರ್ಕಾರಿ ಸಂಘಟನೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ? - ಈ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಆ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಶಿವ ವಿಶ್ವನಾಥನ್ ಎತ್ತುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ, ಮುಂದುವರೆದು ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಮತ್ತು ಜಿಪಿ ಅವರ ಮೇಲ್ಕಂಡ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳು ಅಂಥ ಉತ್ತರವೊಂದರ ಕಡೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಬಲ್ಲವು ಎಂದು ನಾನು ನಂಬುತ್ತೇನೆ - ಹೊಸ ಮಾದರಿಯ ಆಡಳಿತವು ಬಂದು ಇಷ್ಟು ದಶಕಗಳಾದರೂ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ಕ್ಷಮತೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆಗೆ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ, ನಮ್ಮ ಪರಂಪರಾಗತ ನಿರ್ವಹಣಾ ಮಾದರಿಗಳಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ಪಾಠವನ್ನೂ ಕಲಿಯದಿದ್ದು - ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅಂಥ ಮಾದರಿಗಳಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆತು, ಅದು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ನಿರುಪಯುಕ್ತವೆಂದು ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಕಂಡದ್ದು - ಇವೆಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ನನಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಓದಿನಿಂದ ಇವತ್ತಿನ ಲೋಕವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವಂಥ ಇಂಥ ಪಾಠಗಳು ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿವೆ; ಮತ್ತು ಆ ಮೂಲಕ ಗಾಂಧಿ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯು ಯಾಕಿವತ್ತು 'ಅಪ್ರಾಯೋಗಿಕ'ವೆನ್ನುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣ ಕಾಣತೊಡಗಿದೆ.

... ..

ಪ್ರಶ್ನೆ ೨: ಇವತ್ತಿನ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಲಯಗಳ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಮೂಲವೇನು?

ಇವತ್ತು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಲಯಗಳ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆಗೆ ಗ್ರಾಸವಾಗಿವೆ; ಹಲವು ರೀತಿಯ ತೀವ್ರ ಅತ್ಯಪ್ಪಿ ಮತ್ತು ಅಪಾಯದ ಸಂಕೇತಗಳು ಆ ವಲಯದಿಂದ ಕಾಣಬರುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಓದು-ಬರಹಗಳ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಗುಣಮಟ್ಟವೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಅಂತರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಬೆಲೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕುರಿತೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ನಡೆದಿದೆ. ಈ ನಡುವೆ

ಶಿಕ್ಷಣ-ಸಂಶೋಧನೆಯ ವಲಯಗಳೆರಡೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಉದ್ಯಮೀಕರಣಗೊಂಡಿವೆ; ಕ್ರಿಯಾಶೀಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸಮಾಜಸ್ಪಂದಿ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜೀವನೋಪಾಯದ ತಾಂತ್ರಿಕ ಕಸುಬುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸೀಮಿತಗೊಳ್ಳತೊಡಗಿದೆ. ಇಷ್ಟರಮೇಲೆ, ಹೊಸ ತಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳು ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆಯಿಂದ ಕಾಲೇಜುಗಳವರೆಗೂ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಗುರುತು ಸಿಗದಷ್ಟು ಬದಲಾಯಿಸಿವೆ. ಸಿಸಿ ಟಿವಿಗಳು, ಜಿಪಿಎಸ್ ಟ್ರಾಕಿಂಗ್, ಬಯೋಮೆಟ್ರಿಕ್ ಹಾಜರಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಹಲವೊಮ್ಮೆ ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಬಂದೀಖಾನೆಯ ರೂಪದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ನನಗೆ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದಂಥ ದೇಶಿ ಭಾಷೆಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೂಲಗುಂಪಾಗಿದೆ; ಧನದಾಸೆಯ ಖಾಸಗಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಹಾಗಿರಲಿ, ಸ್ವತಃ ಸರ್ಕಾರವೇ ಇಂಥ ದೇಶಭಾಷಾವಿರೋಧಿ ನಿಲುವನ್ನು ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಧಾರ್ಮ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿಪರ್ಯಾಸದ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ, ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಸರ್ಕಾರಗಳೂ ಸಮಾಜವೂ ತುಂಬ ಕಾಳಜಿಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ - ಕಳೆದ ಕೆಲವು ದಶಕಗಳಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಿಟ್ಟ ಸರ್ಕಾರಿ ಹಣ ಗಣನೀಯವಾಗಿ ಏರಿದೆ; ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಶಾಲೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಲವು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸರ್ಕಾರ ನಡೆಸಲಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಈಚಿನ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ, ಖಾಸಗಿ ಬಂಡವಾಳಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಸಿಕ್ಕಿದೆ; ವಿಶ್ವದರ್ಜೆಯ ಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಬೃಹತ್ ಇಮಾರತುಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತಿವೆ. ಇದರ ಜತೆಗೆ, ನೂರಾರು ಬಗೆಯ ಸರ್ಕಾರೇತರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಶಿಕ್ಷಕರ ತರಬೇತಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಪಠ್ಯಪರಿಷ್ಕರಣೆಯವರೆಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿವೆ; ಗಣನೀಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಂತರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಧನಸಹಾಯವೂ ಈ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಹರಿದುಬಂದಿದೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ, ಮೂಲದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವ ಬದಲು, ಇನ್ನಷ್ಟು ಬಿಗಡಾಯಿಸುವ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಾಭಾಸವೆಂದು ಕಾಣುವ ಈ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳ ಆಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಏಕಸೂತ್ರತೆ ಇರುವುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ - ಅದು, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣವು ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು

ಪೂರೈಸಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಪಲ್ಲಟ. ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಇವತ್ತಿನ ಬಹುತೇಕ ಶಿಕ್ಷಣಗಳ ಉದ್ದೇಶವು ಉದ್ಯೋಗದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಪೂರೈಸುವುದಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ ನಾಗರಿಕರನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೈಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಇವಾನ್ ಇಲಿಚ್‌ರಂಥ ಟೀಕಾಕಾರರು ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು 'ಸಮಾಜವನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ಕೆಲಸ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ; ಮತ್ತು, ಇದು ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದೆಂಬುದನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ 'ಬ್ಯೂಟಿಫುಲ್ ಟ್ರೀ' ಪುಸ್ತಕದ ಓದು ಹೊಸ ಹೊಳಹುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದೆಂದು ನಾನು ನಂಬುತ್ತೇನೆ. ಕಾರಣ, ೧೮-೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಆಡಳಿತವು ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಬಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ನೀಡುವ ನಿಖರ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೂ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳೂ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ನಾವು ನೋಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಬದಲಿಸಬಲ್ಲಷ್ಟು ಶಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣ-ಜ್ಞಾನವ್ಯವಸ್ಥೆ-ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಲಾರ್ಡ್ ಥಾಮಸ್ ಮೆಕಾಲ್ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಲ್ಲೇಖ ನಮಗೆಲ್ಲ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ. 'ಪೂರ್ವದ ಇಡಿಯ ಗ್ರಂಥರಾಶಿಯೂ ಐರೋಪ್ಯ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದ ಒಂದು ಕಪಾಟಿಗೂ ಸಮನಲ್ಲ' - ಎಂಬರ್ಥದ ಆತನ ಮಾತು ಭಾರತದ ಹಳೆಗಾಲದ ಎಲ್ಲ ಜ್ಞಾನ-ಶಿಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಒರೆಸಿಹಾಕಿತೆಂದು ಹಲವರು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಅವನದೇ ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಲವರು ಅದಕ್ಕೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವುದು ನಮಗೆ ಬಹುತೇಕ ಅಪರಿಚಿತ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿ ವಿಲಿಯಮ್ ಆಡಮ್ ೧೮೩೦ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರ ಕುರಿತು ಸಮೀಕ್ಷೆ ನಡೆಸಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರದಿಯೊಂದನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ್ದ. ಆ ವರದಿಯಲ್ಲಿ ಆತ ೧೮೩೦ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಬಂಗಾಲ ಮತ್ತು ಬಿಹಾರಗಳೆರಡರಲ್ಲೇ ಒಟ್ಟು ೧ ಲಕ್ಷ ಶಾಲೆಗಳಿದ್ದವೆಯೆಂದು ನಮೂದಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅನಂತರ, ಇನ್ನೂ ಹತ್ತಾರು ಜನ ಪಂಚಾಬು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ - 'ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಗಳೆಲ್ಲದ ಹಳ್ಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ', 'ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಲೆಗಳು ತುಂಬ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ' ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವರದಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ವರದಿಗಳನ್ನು

ಇಡಿಯಾಗಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಿಸಿರುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅದೇ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಚತುರ್ಥ ಅದನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳ ಸಮೇತ ಕೊಡುವ ಹೋಲಿಕೆ ಹೀಗಿದೆ: ೧೮೨೩ರಲ್ಲಿ ಮದರಾಸ್ ಪ್ರೆಸಿಡೆನ್ಸಿಯ ಅಂದಾಜು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು ೧ ಕೋಟಿ ೨೮ ಲಕ್ಷ ಇದ್ದರೆ, ಅದೇ ಕಾಲದ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ೯೫ ಲಕ್ಷ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೭೫,೦೦೦; ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಜನ ಕೇವಲ ಭಾನುವಾರದ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವರು. ಇದೇ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೧.೫ ಲಕ್ಷ. ಅಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಎರಡರಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಜನ ೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪದ್ಧತಿಯೊಳಗೆ ಸೇರಿದ್ದರು. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ನಾವು ಹಲವೊಮ್ಮೆ ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣವು ಮೇಲ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಈ ಶಿಕ್ಷಣವು ಲೌಕಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದ ಮಂತ್ರ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಆ ಕಾಲದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿಯೇ ಸುಳ್ಳೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುತೇಕ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಿಂತ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಕೆಳಜಾತಿಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಗಣನೀಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆಂಬುದನ್ನೂ, ಕೆಲವೆಡೆ ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದ್ದರೆಂಬುದನ್ನೂ ಆ ಕಾಲದ ಚಿಲ್ಲಾಡಿಕಾರಿಗಳು ತಯಾರಿಸಿದ ತಃಖ್ತೆಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಶಿಕ್ಷಣ ಅನೇಕ ಕಡೆ ತುಂಬ ಕಡಿಮೆ ಇತ್ತೆಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ, ಅವರಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನೂ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜತೆಗೆ, ಈ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಪಠ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ವಿವರ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೂಡಾ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಕೆಲವು 'ವಿಶೇಷ ಶಿಕ್ಷಣ'ದ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ, ಉಳಿದದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಗಣಿತ, ಭೂಗೋಲ, ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳೇ ಇರುವುದನ್ನು ಅವರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹಾಗಿದ್ದರೆ, ಇಂಥದೊಂದು ಪದ್ಧತಿ - ಅಥವಾ ಗಾಂಧಿ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಚಿಂದದ ಮರ' - ಉಳಿದು ಬೆಳೆಯದೆ ಹೋಗಿದ್ದು ಯಾತಕ್ಕೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ವಿವರವಾದ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳ ಸಮೇತ ಉತ್ತರ

ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಇಡಿಯ ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬದುಕಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ದೇಣಿಗೆಗಳು ಸತತವಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುವ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದು ಆಧಾರವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಅಂಥ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತನ್ನಿಂದತಾನೇ ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಗಾಂಧಿ ಹೇಳಿದ್ದಂತೆಯೇ, ಈ 'ಚಿಂದದ ಮರ'ವನ್ನು ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಕತ್ತರಿಸಲಿಲ್ಲ; ಬದಲು, ಅದರ ಬುಡವನ್ನು ಕೆರೆದುತೆಗೆದು ಅದಕ್ಕೆ ಪೋಷಕಾಂಶ ಕೊಡುವುದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಮಣ್ಣನ್ನೂ ಮುಚ್ಚದೆ, ಕ್ರಮೇಣ ಅದು ತಂತಾನೇ ಒಣಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇಂಥ ಕೆಲಸವು ಹೇಗೆ ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಯೋಜನೆಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕ ಭಾಗವೇ ಆಗಿತ್ತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ತಮ್ಮ ಇನ್ನೊಂದು ಲೇಖನ 'ಸಮ್ ಆಸ್ಟ್ರೇಕ್ ಆಫ್ ಅರಿಯರ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿ'ದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ; ೧೬೦೦ರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಐರ್ಲೆಂಡನ್ನು ವಸಾಹತೀಕರಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿ ಸರ್ ಜಾನ್ ಡೇವಿಸ್ ಸೂಚಿಸುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಅವನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲೇ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ:

ಕೃಷಿಕನೊಬ್ಬ ಒಳ್ಳೆಯ ಬೀಜವನ್ನುನ ಬಿತ್ತುವ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ತನ್ನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿ ಉಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹದಗೊಳಿಸಿ ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕಿದ ಅನಂತರವೇ ಬೀಜ ಬಿತ್ತಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಲ್ಪಡ ಬೇರೇನೂ ಬೆಳೆಯದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅನಾಗರಿಕ ದೇಶವೊಂದನ್ನು ಮೊದಲು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಜರ್ಝರಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಬಳಿಕವೇ ಅಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸರ್ಕಾರವೊಂದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಹಾಗೆ ಪೂರ್ಣ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆದ್ದು, ಆ ಬಳಿಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸದೆ ಹೋದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಹಳೆಯ ಅನಾಗರಿಕತೆಯೇ ತಲೆಯೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಹಳೆಯ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದ 'ಕಳೆ'ಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಕೆಲಸ ಎಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ನಡೆಯಿತೆಂದರೆ, ೧೯೩೧ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿ ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವೀಗ ನಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಅದನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಹಾಗಿರಲಿ, ಸ್ವತಃ ಭಾರತೀಯರೂ ನಂಬದಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಶತಮಾನದೊಳಗೆ ಸಂಭವಿಸಿತು. ಆಮೇಲೆ, ಗಾಂಧಿ 'ನಯೀ ತಾಲೀಮ್' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದಾಗಲೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಲವರು ಈ ಮಾದರಿಯಲ್ಲೋ ಅಥವಾ ಇದರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಬೇರೆ ಮಾದರಿಗಳಲ್ಲೋ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ, ಅದನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಹೊಸ ಸರ್ಕಾರಗಳೇ 'ಅಪ್ರಾಯೋಗಿಕ'ವೆಂದು

ಕಾಣತೊಡಗಿದವು. ಆಮೇಲೆ, ಭಾರತವು ಪಶ್ಚಿಮ ಜಗತ್ತಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಪೈಪೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗಬೇಕು ಎಂಬ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಈ ಹಳೆಗಾಲದ ಮಾದರಿಗಳು ಗತಕಾಲದ ಹಳಹಳಿಕೆಯಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಆದರೆ, ಇದಲ್ಲದರಿಂದ ಭಾರತದ ಒಟ್ಟೂ ಸಮಾಜದ ಮೇಲೆಯೇ ಆದ ಪರಿಣಾಮಗಳು ತುಂಬ ಗಹನವಾದದ್ದು. ೧೯೦೮ರಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ, ಇಂಥ ಶಿಕ್ಷಣವು ಉಂಟುವಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಪಾಯವನ್ನು ಕುರಿತು ದಾರ್ಶನಿಕ ಆನಂದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯವರು ಕಟುವಾದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದರು. ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಆ ಮಾತುಗಳು ನೂರಾ ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಕಳೆದ ಬಳಿಕವೂ ಭಾರತದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಳತಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ವಿಪರ್ಯಾಸದ ಸಂಗತಿ:

ಭಾರತದ ಅಥವಾ ಸಿಲೋನಿನ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದವೀಧರರನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ ನೋಡಿ - ಮಹಾಭಾರತದ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದರೆ ಆತ ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರ್ ಬಗ್ಗೆ ತನಗಿರುವ ಪರಿಚಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ; ಧಾರ್ಮಿಕ ದರ್ಶನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡಿ, ಆತ ಒಂದು ತಲೆಮಾರು ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ನಾಸ್ತಿಕವಾದದ ಒರಟು ಉದಾಹರಣೆಯಂತೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸುತ್ತಾನೆ; ಅವನಿಗೆ ಧರ್ಮದ ವಿಚಾರ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಕುರಿತು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಸಾದಾ ನಾಗರಿಕನಿಗಿರುವಷ್ಟೂ ಅರಿವಿಲ್ಲ; ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಆತ ನಿಮ್ಮ ದುರು ಗ್ರಾಮಾಪೋನ್ ಮತ್ತು ಹಾರ್ಮೋನಿಯಮ್‌ಗಳನ್ನು ತಂದಿಡುತ್ತಾನೆ; ಭಾರತೀಯ ಉಡುಪು ಆಭರಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿ, ಅವು ಅನಾಗರಿಕವೆಂದು ಆತ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ; ಇನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಕಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದರೋ, ಹಾಗೊಂದು ಸಂಗತಿ ಇರುವುದೇ ಆತನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ, ಅವನದೇ ಮಾತೃಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಕಾಗದವನ್ನು ಅವನು ಹೇಳುವಂತೆ ಕೇಳಿ, ಆತನಿಗೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಅವನು ತನ್ನದೇ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಅಪರಿಚಿತನಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಹಾಗಂತ, ನಮ್ಮ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಪುನರುತ್ಥಾನವಾದಿಗಳು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತೆ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಹಳೆಗಾದ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನೂ ಮರಳಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡುವವರಲ್ಲ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಈ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಷರೇ ಹೊಣೆಯೆಂದು ಕೂಡ ತಾನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕಲ್ಲೊಂದೆಡೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವೆಂಬುದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಗರಿಕತೆಯೂ ತನ್ನ

ಕಾಲದೇಶಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಂದಿಸುವ ಮೂಲಕ, ಆಯಾ ಕಾಲದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಗಳ ಅರಿವಿನೊಂದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಒಂದು ಸವಾಜನಿರ್ಮಾಣದ ಕೆಲಸ; ಅದು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಬೇರೊಂದು ಮಾದರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಿಕ್ಕಲಾರದು — ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರ ನಿಲುವು. ೧೮-೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸರ್ಕಾರಿ ದಾಖಲೆಗಳ ಕಷ್ಟದ ಉತ್ಪನ್ನದ ಬಳಿಕ ಕಟ್ಟಿದ ಅವರ 'ದಿ ಬ್ಯೂಟಿಫುಲ್ ಟ್ರೀ' ಪುಸ್ತಕವು ಮುಗಿಯುವುದು ಈ ಸಾಲುಗಳಿಂದ:

ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ, ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೇನಿವೆ, ಅವು ಆ ಬಳಿಕ ಹೇಗೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀಣಿಸಿ ನಾಶವಾದವು ಎಂಬೆಲ್ಲ ಕಥೆಯೂ ಈಗ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಂಗತಿ. ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಇಂದು ಪುನಃ ಜೀವಂತಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ, ಇವತ್ತಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸದ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಬಹುತೇಕ ವಿವರಗಳು ಸಂಗತವಾಗಲಾರವು. ಆದರೆ, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ನಾವಿವತ್ತು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದೇನೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಏನಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅದು ಹೇಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದರ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇವತ್ತು ನಾವು ತಂದು ಕೊರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅನುಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನೂ ಜತೆಗಿಟ್ಟು ನೋಡಿದರೆ, ನಮ್ಮ ಇವತ್ತಿನ ಆಗತ್ಯಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಈ ನಾಡಿನ ಜನರ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಹೊಳಹು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದೀತು.

... ..

ಪ್ರಶ್ನೆ ೩: ಇಂಥ ಎಲ್ಲ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಬೌದ್ಧಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಯಾವ ಬಗೆಯದು?

ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣದ ವಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಆಧುನಿಕ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಧರಮಾಪಾಲ್, ಜತೆಜತೆಗೇ ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಬೌದ್ಧಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಕೂಡ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ — ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅವರ ಎಲ್ಲ ಬರಹಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಬೌದ್ಧಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಸ್ಥಾಯೀ ಭಿತ್ತಿಯಿದೆ; ಆದರೆ 'ಭಾರತೀಯ ಚಿತ್ತ, ಮಾನಸಿಕತೆ

ಮತ್ತು ಕಾಲ' ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಆ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೂಡ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದ ಮನೋಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಈ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ತನಗೆ ಗೋಚರವಾದದ್ದು ಯಾವಾಗ ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರ ಒಂದು ಲೇಖನವು ಈ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅನುಭವ ಕಥನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿಡುತ್ತದೆ:

೧೯೬೦ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ರೈಲಿನ ಕಿಕ್ಕಿರದ ಬೋಗಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಿಸುವಾಗ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ ಸಮೂಹ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಯಾತ್ರಿ ತಂಡವು ಬೇರೆ ಜನರಿಂದ ಪದೇಪದೇ ತುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು, ತಮ್ಮ ಬುತ್ತಿಯ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಯಾರ ಸ್ಪರ್ಷಕ್ಕೂ ಸಿಗದಂತೆ ಚೋಪಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ಧರಮಾಪಾಲ್ ಅವರ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಚಾತುರಿಯಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಂಡು ಧರಮಾಪಾಲ್ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅವರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಹೊಸ ಸಂಗತಿಯೊಂದು ಹೊರಬರುತ್ತದೆ — ಆ ಯಾತ್ರಿಗಳ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಜಾತಿಗಳ ಜನ ಇರುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗಾಗಿ ಚಾತುರಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರು ಬುತ್ತಿಯ ಗಂಟುಗಳಿಗೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ; ಬದಲು, ಅವರೆಲ್ಲ ಯಾತ್ರಿಗೆ ಹೊರಟಿರುವ ಕಾರಣ ಮಡಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಿ, ಮತ್ತಷ್ಟು ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿ, ಅವರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆಂದು ಧರಮಾಪಾಲ್ ವಿಚಾರಿಸಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ; ಹತ್ತಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರು ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಸಂಭಾಷಣೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಧರಮಾಪಾಲ್ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ: 'ಮುಂಬಯಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಿರಾ?' ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು — 'ಹೋಗಿದ್ದೆವು, ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸಮಯವಿರಲಿಲ್ಲ' ಎಂದುತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ; 'ದೆಹಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೀರಾ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ — 'ಹೌದು, ಅಲ್ಲಿ ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ರೈಲು ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕಲ್ಲ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, 'ಈ ಬಾರಿ ಪುರಸೊತ್ತಿಲ್ಲ, ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಊರಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕು' ಎಂದುತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಧರಮಾಪಾಲ್ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾರೆ — 'ನಾವು ಯಾವ ಭಾರತದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ? ನೆಹರೂ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಧುನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಮಹಾನ್ ಭಾರತವೆಂಬ ಸೌಧದ ಭಾಗಗಳು — ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು, ಬೃಹತ್ ಕಾರಖಾನೆಗಳು, ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ — ಇವು ಯಾವುದನ್ನೂ ನೋಡುವ ಉತ್ಸಾಹವೇ ಈ ತಂಡಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ, ಈ

“ಆಧುನಿಕ ದೇವಾಲಯ”ಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದು ಯಾವ ಭಾರತೀಯರಿಗಾಗಿ?”

ಅರ್ಥಾತ್, ಆಧುನಿಕ ಭಾರತವೆಂಬುದು, ನಾವೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ, ಒಂದು ಭಾರತವಲ್ಲ, ಅದು ಎರಡಾಗಿ ಹೋಳಾಗಿದೆ – ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ಲೇಖನ ಮುಂದಿಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ತುಂಡು ಆಧುನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದು, ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಅತಿ-ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಒಂದು ವರ್ಗ; ಈ ವರ್ಗವು ಭಾರತದ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಇನ್ನೂರನೇ ಒಂದು ಪಾಲು ಕೂಡಾ ಇರಲಾರದೆಂದು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಈ ಅರ್ಧ ಶೇಕಡಾ ಭಾರತೀಯರೇ, ಉಳಿದ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾರತದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಬೌದ್ಧಿಕವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ; ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅವರ ‘ಪರವಾಗಿ’ ಯೋಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಿಗೆ ಬೇಕಾದ್ದೇನು ಬೇಡವಾದ್ದೇನು ಎಂಬ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ಭಾರತವು ಮಾತ್ರ ವಾಸ್ತವ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಐತಿಹ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ಜಿಗಿದಾಡುತ್ತ ತನ್ನದೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನೋಲೋಕವೊಂದನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇತ್ತ, ಈ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತ ಭಾರತವು ತನ್ನ ಮನೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾರತದ ಭವಿಷ್ಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅತ್ತ ಉಳಿದ ಸಮುದಾಯಗಳ ಚಿತ್ತದೊಳಗಿರುವ ಭಾರತದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ಮಹಾನ್ ಕಂದರವೇ, ಪ್ರಾಯಶಃ ಭಾರತದ ಆಡಳಿತ, ಶಿಕ್ಷಣ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹೋರಾಟ – ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಬರಹಗಳ ಹಿಂದೆಯೂ ಕಾಣುವ ಸ್ಥಾಯೀ ಚೌಕಟ್ಟು.

ಈ ಎರಡು ವಿಚಿನ್ನ ಭಾರತಗಳ ನಡುವೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸಂಘರ್ಷವೊಂದು ಸತತವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾತ್ರ ನಡೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರು ಮುಂದಿಡುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಸ್ತಾವ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉದಾಹರಣೆಯೆಂಬಂತೆ ಕೊಡುವ ಇನ್ನೊಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕಥೆಯೂ ತುಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು, ಶೃಂಗೇರಿಯ ಗುರುಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಲು ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ; ಆ ಭೇಟಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಭಿರಾಮ ಮಾತುಕತೆಯ ನಡುವೆ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ಗುರುಗಳು ರಾಜ್ಯಪಾಲರಿಗೆ, ತಮಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಈ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಆಯಾಮಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ, ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು

ಆತಂಕಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ; ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಬೇಡಿರೆಂದು ಗುರುಗಳ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೇಟಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯಪಾಲರು ತೆರಳಿದ ಬಳಿಕ, ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರಂತೆ – ‘ಇದೆಂಥ ಭಾರತವನ್ನು ನಾವು ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ? ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದರೇನು ಎಂದು ನನಗೆ ಅನ್ನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿದೆಯಲ್ಲ?!’

ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ತುಂಬ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾರೆ – ಇರಬಹುದು, ಧರ್ಮಗುರುಗಳು ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಕೊಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದ ವಿವರಣೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ತಪ್ಪೇ ಇದ್ದಿರಬಹುದು; ಆದರೆ, ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅಥವಾ ವಿರೋಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳೆರಡೂ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಮುಖ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ್ಯಪಾಲರಿಗೆ ಇತ್ತಲ್ಲವೇನು? ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಆ ಗುರುಗಳ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ ಯಾವುದೇ ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ರೂಪಿಸಬೇಕಾದ ಒತ್ತಡವೇನೂ ಅವರಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ಗುರುಗಳ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿದ್ದೇಕೆ? ಇಷ್ಟರಮೇಲೆ, ಗುರುಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಲು ಬಂದವರು ರಾಜ್ಯಪಾಲರ ಹೊರತು, ಗುರುಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಗಣನೀಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯೊಂದರ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಾಯಕರೊಬ್ಬರನ್ನು ಹೀಗೆ ಭೇಟಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಆಸಕ್ತಿಯು, ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ಮತ್ತು ಅಗತ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸಂವಾದ ನಡೆಸಲು ಇಲ್ಲವಲ್ಲ – ಇದೇ ಎರಡು ವಿಚಿನ್ನ ಭಾರತಗಳ ನಡುವೆ ಸಂವಾದವು ಸೋತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಸೂಚಕ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಈ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯು ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ.

ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರು ೧೯೬೦ರ ದಶಕದಿಂದ ಎತ್ತಿದ ಈ ವಿಚ್ಛೇದದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು, ಅದಾಗಿ ಸುಮಾರು ಆರು ದಶಕಗಳ ಬಳಿಕ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಇನ್ನೂ ಉಲ್ಲಾಸಗೊಂಡು ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ೧೯೬೦ರ ದಶಕದ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ನೋಡಿದ ಎರಡು ಭಾರತಗಳ ನಡುವೆ ಕೇವಲ ‘ಚಿತ್ತ-ಮನಸ್ಸು-ಕಾಲ’ಗಳ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಕಂದಕ ಇತ್ತು; ಆದರೆ, ೧೯೯೦ರ ದಶಕದ ಅನಂತರದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಈ ಎರಡು ಭಾರತಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ಆದಾಯ ಮತ್ತು ಭೌತಿಕ ಬದುಕಿನ ಕ್ರಮಗಳ ನಡುವೆ ಇನ್ನೂ ವಿನಾಶಕಾರಿಯಾದ ಕಂದರಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ. ಹಿಂದೆ ವಿದೇಶಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದಿದ್ದ ಶೇಕಡಾ ಅರ್ಧದ ಈ ಆಳುವ ವರ್ಗದ ಜನರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲೇ ಓದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ; ಅಥವಾ ಅಂಥದೇ

ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ತಾವೂ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜತೆಗೇ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ, ಅವರೇ ದೇಶಭಾಷೆಯ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜ್ಯಪಾಲರು ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿಸಿದ ಹಾಗೆಯೇ, ಇವತ್ತು ಬದುಕುವ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದೇ ಬದುಕಿನ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು – ಅದು ಸರಿಯಿರಲಿ ತಪ್ಪಿರಲಿ – ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುಂಠಿತಗೊಂಡಿದೆ; ಆದರೆ, ಹಣವಿದ್ದರೆ ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ವಸ್ತುಗಳ ವೈವಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಭ್ರಾಮಕ ಆಯ್ಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನಿಲ್ಲದಂತೆ ತೆರೆದುಕೊಂಡಿದೆ!

ಇನ್ನು, ಆ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತವರ್ಗಕ್ಕೋ, ಈ ಹೊಸಕಾಲವು ಸ್ವರ್ಗಸಮಾನವಾದ ಐಷಾರಾಮಿಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದಾಮೇಲೊಂದರಂತೆ ನಡೆಯುವ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೋಜನೆಗಳ ಸಹಸ್ರಾರು ಕೋಟಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೀವುಗಳು ತುಂಬುತ್ತವೆ; ಆದರೆ, ಒಂದು ವರ್ಷ ಬರಗಾಲ ಬಿದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಷ ಪ್ರವಾಹ ಬಂದು, ಇಡೀಗಿಡೀ ಭೂಮಿಯೇ ಚಾರಿಬಂದು ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರ ಮನೆ-ತೋಟಗಳನ್ನು ಕಬಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಪತ್ತು ಮಾತ್ರ, ಆಳುವವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಸಂತಾಪಸೂಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಪಾರದ ಎದುರು ವ್ಯವಸಾಯವು ಸಾಯುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ದೇಶದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಸರಾಸರಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೋಡಬಲ್ಲ ಈ ಅರ್ಧ ಶೇಕಡಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಭಾರತವು ಮುಂದುವರೆದು ಸದ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲೇ ಚೀನಾವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಆಕರ್ಷಕ ಚಿತ್ರ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

೨೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನವೋತ್ತರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ, ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಈ ಹಳೆಗಾಲದ ಕಥೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೊಸಹೊಸ ತಿರುವುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಈಗ ಆ ಶೇಕಡಾ ಅರ್ಧದ ಆಳುವ ವರ್ಗಗಳು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ಒಡೆದುಕೊಂಡು ಒಂದನ್ನು ಎಡ ಎಂತಲೂ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಬಲ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅವೆರಡೂ ಗುಂಪುಗಳವರೂ ಆಜನ್ಮ ಶತ್ರುಗಳೋ ಎಂಬಂತೆ ಹೋರಾಟದ ಕಣದಲ್ಲಿ ಕೈಕೈ ಮಿಲಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ, ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದೇ ಇಬ್ಬರೂ ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಈ ಸಹೋದರರ ಪೈಕಿ ಒಬ್ಬನು, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಕಂಡ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ – ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ ಕಲಿಸಲು ಹೊರಟರೆ

ಅದು ಆತನಿಗೆ ಮಧ್ಯಯುಗವನ್ನು ಮತ್ತೆ ತರುವ ಹುನ್ನಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ; ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸಹೋದರ ತಾನೇನೂ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ವಿಮಾನ ಇದ್ದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಂತ, ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭಾರೀ ಸೈನ್ಯವೂ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಬೇಕು ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಾಗಲೀ, ಇವತ್ತಲ್ಲ ನಾಳೆ ನಾವು ಅಮೇರಿಕಾದಂತೆ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಯಾವ ಭವಿಷ್ಯದ ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೊಳ್ಳಿ ಹೊಡೆಯಬಹುದೆಂಬ ಧೂರ್ತತೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಈ ಆಧುನಿಕೋತ್ತರ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರ ನಡುವೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಜ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ!

ಬೌದ್ಧಿಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಳೂ ಕೂಡಾ ಇವತ್ತು ಇಂಥದೇ ಎರಡು ಕಲ್ಪಿತ ಪಂಗಡಗಳ ನಡುವೆ ಮೊದಲೇ ತೀರ್ಮಾನವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತ, ಬೆಳಕಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ. ನಿಜವಾಗಿ, ಈ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳ ಬೌದ್ಧಿಕರು ಒಬ್ಬರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಇಲ್ಲ; ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಬದಲು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವೇದಿಕೆಗಳಲ್ಲೂ ಟಿವಿ ಟಾಕ್‌ಷೋಗಳಲ್ಲೂ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತ, ಇರುವ ವಿವಾದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇನ್ನಷ್ಟು ಉದ್ರೇಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉದ್ರೇಕದ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ಹಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾತಿನ ಜಗಳಗಳು ಬೀದಿಗೂ ಇಳಿದು ಹೊಯ್ಯಾಕಯ್ಯಾಗುತ್ತವೆ; ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲವ ರಕ್ತವು ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲೂ ಆಗಾಗ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಈ ಎರಡೂ ಗುಂಪಿನ ಬೌದ್ಧಿಕರೂ ಸಮಕಾಲೀನ ಜಾಗತಿಕತೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನೂ ಸಂಸ್ಥೆ-ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

... ..

ಗಾಂಧಿ ಮತ್ತು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ದಾರ್ಶನಿಕವಾಗಿ ಒಟ್ಟಾಗುವುದು ಈ ವಾಸ್ತವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಗಾಂಧಿಯವರಂತೆಯೇ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರನ್ನೂ ಎಡಪಂಥೀಯರೋ ಬಲಪಂಥೀಯರೋ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ, ಆಧುನಿಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಶಿಸ್ತುಗಳ ಅನ್ವಯ, ಇತಿಹಾಸಕಾರ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವುದೇ ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ೧೮-೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಇತಿಹಾಸ ಕುರಿತು ಭಾರತದ ಇನ್ನಾವ ಸಂಶೋಧಕನೂ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ; ಆದರೆ, ಇತಿಹಾಸದ ಪಠ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಹೆಸರು ಕಾಣಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಧುನಿಕಪೂರ್ವ ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ

ಅಪರೂಪದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ; ಆದರೆ, ಇವತ್ತಿನ ಯಾವ ಶಿಕ್ಷಣತರಬೇತಿಯಲ್ಲೂ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್‌ರ ಒಂದು ಬರಹವನ್ನೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪಂಚಾಯತುರಾಜ್ಯದ ಸೋಲುಗೇಲುವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಅದರ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಅನ್ವಯವೇ ಅಸಾಧ್ಯವೆನ್ನುವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ನಾವು ಆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಭಾಷಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾನು - ಗಾಂಧಿಚಿಂತನೆಯು ಇವತ್ತು ಅಪ್ರಾಯೋಗಿಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ; ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಅವರ ಮೂಲಕ ಗಾಂಧಿಯನ್ನು ಓದಿದರೆ ಗಾಂಧಿಯ ಮೂಲಕ ಇವತ್ತಿನ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ದಾರಿಗಳು ಕಾಣಬಹುದು - ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೆ. ವಿಪರ್ಯಾಸವೆಂದರೆ, ಗಾಂಧಿಯವರಷ್ಟೇ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ಕೂಡ ಇವತ್ತು ಅಪ್ರಸ್ತುತರಾಗಿ ಕಾಣಬಲ್ಲರು ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪಕ್ಕೆ ನಾನೀಗ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ, ಅದು ಆಕಸ್ಮಿಕವೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಕಾರಣ, ಗಾಂಧಿ-ಧರಮ್‌ಪಾಲ್‌ರಂಥ ಯಾವ ದಾರ್ಶನಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತುತತೆ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ; ಅದನ್ನು ನಾವು ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ, ಅದನ್ನೇ ಹೀಗೂ ಹೇಳಬಹುದು: ಗಾಂಧಿಯ ಗುರಿ ಮತ್ತು ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ದಾರಿ ಎರಡೂ ನಮ್ಮೆದುರಿಗಿದೆ; ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದೂ ಬಿಡುವುದೂ ನಮಗೆ ಬಿಟ್ಟದ್ದು.

•••

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನಗಲಿದ
ನೀನಾಸಮಾನ ಹಿರಿಯ ಸದಸ್ಯ,
ಗ್ರಂಥಪಾಲಕ
ಶ್ರೀ ಸಿ.ಆರ್. ವಿಶ್ವನಾಥ ಭಟ್
ಇವರಿಗೆ
ನೀನಾಸಮಾನ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿ

ಸಿಂಹಾಸನ: ದುರ್ಯೋಧನನು ತಪ್ಪುಗಾರನೆ?

ಬಿಮಲ್‌ಕೃಷ್ಣ ಮತಿಲಾಲ್
ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ: ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಎ. ಹೆಗಡೆ

ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹಾಗೂ ಕೇಳುವುದು ಜನರಿಗೆ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು ಜಗತ್ತಿನ ನಾಗರಿಕತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಮನೋರಂಜನೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ನಾವು ಅವು ರಂಜನೆಗಾಗಿ ಇವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಅವು ಬೇರೆಯವರನ್ನು ರಂಜಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಇವೆ. ಆದರೆ ಕಥೆ, ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಥನಾತ್ಮಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪುನಃಸೃಷ್ಟಿ ಶುದ್ಧ ಮನೋರಂಜನೆಯೊಂದೇ ಗುರಿಯಾಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವಿರಬೇಕು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕಥೆಗೊಂದು ನೀತಿಯಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ನೀತಿಗಳು ನೈತಿಕತೆ ಮತ್ತು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯ ಸಂಕಥನ ಹಾಗೂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಚರ್ಚೆಗಳ ನಡುವೆ ಒಂದು ತೆರನಾದ ಆವಿಭಾಜ್ಯವಾದ ಆತ್ಮೀಯ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ವಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂರ್ತವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ನಡವಳಿಕೆಯ ಕುರಿತು (ಎಲ್ಲ ನಾಗರಿಕತೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಸ್ಪಷ್ಟವೂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವೆನ್ನಲಾಗದ್ದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೈತಿಕ ಚರ್ಚೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನಿಕ ನೆಲೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಥೆ, ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಹೆಸರು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕಥಾಸಂಕಥನವು ಮಹತ್ವದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಅದು ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕ ವಲ್ಲದ ನೈತಿಕಚರ್ಚೆಯ ಘನೀಕರಣವೆನಿಸಿದೆ.

ವಿನಾಶಕಾರಿಯಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧವು ಮಹಾಭಾರತದ ಕೇಂದ್ರಭಾಗ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇಕೆ? ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೆ? ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕಾಗಿಯೆ? ಮಾನಕ್ಕಾಗಿಯೆ? ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗಾಗಿಯೆ? ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಪೌರಾಣಿಕ

ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಒಳಿತು ಕೆಡುಕುಗಳ ನಡುವಿನ ಹೋರಾಟವೆಂದೋ ದೇವ ದಾನವರ ನಡುವಿನ ಹೋರಾಟವೆಂದೋ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕಥೆಯನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದುಂಟು; ಅವುಗಳ ನೀತಿಯನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪಾರಾದಂತೆ. ಆ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಆಖ್ಯಾನವೂ ವೈವಿಧ್ಯಸಂಪನ್ನವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ; ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿದೆ.

ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು (ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನಲ್ಲ) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪಾಂಡವರ ಜೊತೆಗೆ ಹೋರಾಡುವುದಾಗಲಿ ಅವರ ನಾಶಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುವುದಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅನೀತಿಯೆನಿಸು ತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ತಾನು ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವ ನೆಂಬ ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸವಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾಳಜಿಯೆಂದರೆ ಸಾಧುವೋ ಅಸಾಧುವೋ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉಪಾಯವನ್ನು ಬಳಸಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸುಭದ್ರ ಮತ್ತು ಸುರಕ್ಷಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿತ್ತು.

ಅವನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊಟ್ಟುಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಅಭಿಮಾನಿ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪಣವಾಗಿಡುತ್ತಾನೆ. ಮರಣಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ರುವಾಗಲೂ ಅವನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವು ಅವನ ನೇರವಾದ ನಡೆಯ ಬಗೆಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಾ ಭಾವ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಪಾಂಡವರು ಮತ್ತು ಕೌರವರ ನಡುವೆ ಪ್ರೇಮೋಟಿಯು ಸಹಜವಾದುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವರು ಒಂದೇ ವಂಶದ ಎರಡು ಕವಲುಗಳು; ದಾಯಾದಿಗಳು. ಕೌರವರಿಗೆ ಗುರು ದ್ರೋಣನು ಯಾವುದೇ ನೀತಿಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಕಲಿಸಿದ್ದು ಯುದ್ಧಕಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ. ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಈ ತೆರನ ಶಿಕ್ಷಣಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೌರವರು ಅನೇಕ ನೈತಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂವೇದನಾಶೂನ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಹಲವು ಗುಣಗಳಿದ್ದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅಧೀನರನ್ನು ದಯೆ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವನ ಏಕಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶವೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರ ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ. ಅಂದರೆ ಅವನು ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ

ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳು ಹಕ್ಕನ್ನು ಮಂಡಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಆದರೆ ಅವನು ಉದಾರಿಯೂ ನ್ಯಾಯವಂತನೂ ಆದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಚಿತ್ರಮಯವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಪಾಂಡವರನ್ನು ರಾಜರನ್ನಾಗಿ ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ವನವಾಸಿಯೋರ್ವನನ್ನು ಗೂಢಚಾರ ನನ್ನಾಗಿ ಕಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಗುಪ್ತಚರನು ತಂದ ವರದಿಯು ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು: ದುರ್ಯೋಧನನು ಆದರ್ಶ ರಾಜನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಭಾರವಿಯು ಗುಪ್ತಚರನ ಬಾಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಸುತ್ತಾನೆ:

ರಾಜನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶರಾಜನ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ರಾಜರು ಅಥವಾ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಅನುಸರಣೀಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ 'ಆರು ವೈರಿ' (ದೋಷಗಳು)ಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಒಳಿತನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣವನ್ನೂ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಜಾಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಅವನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಲು ಬಳಸುತ್ತಿರುವ ವಿಧಾನ.

ಅವನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಾಗೂ (ಪಾಂಡವರ) ಮಿತ್ರರ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಂದ ಕೌರವರತ್ತ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸಿದ್ದ. ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಏಕೈಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರಿಗಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಜಾಣನಾದ ದುರ್ಯೋಧನ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದ ಮತ್ತು ಆ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಆಡಳಿತ ಕೌಶಲದಿಂದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಮೀರಿಸಬಲ್ಲೆನೆಂಬುದನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದ.

ಪ್ರಜೆಗಳು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ವೈರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧವು ಸಂಘಟಿಸಿದಾಗ ಅವರ ಪ್ರಶ್ನಾತೀತ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಗಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆದರ್ಶರಾಜರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಉತ್ತಮ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮನುವು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಭಾರವಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮನುಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಃ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಧನಾತ್ಮಕ

ಗುಣವಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಇದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ದೌಷ್ಟ್ಯ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳಿವೆಯಾದರೂ ಸಂದರ್ಭವೊದಗಿದಾಗ ಆದರ್ಶ ರಾಜನಾಗಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದ.

ನಾನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಒಂದು ತೆರನಾದ ನ್ಯಾಯಯುತವಾದ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಹಕ್ಕು ಇತ್ತೆನ್ನಬಹುದೇ? ಇದು ವಾದಗ್ರಸ್ತ ವಿಷಯ. ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲಿನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನೈತಿಕ ಅಥವಾ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಕೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ 'ಕಾನೂನು' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲು ಮುಜುಗರವಾದರೆ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾವುದು? ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಪಾಂಡವರ ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಇವು ನೈತಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲ. ಅವು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ಅಥವಾ ದಾಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರೂಢವಾದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ ಯಾದರೂ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯ. ಅದು ಹೀಗಿದೆ -

ಶಂತನುವು ಮೊದಲು ಗಂಗಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅವರಿಗೆ ಎಂಟುಜನ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನಾದ ದೇವವ್ರತನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಇತರರೆಲ್ಲ ಮೃತರಾದರು (ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಗಂಗೆಯೇ ಕೊಂದಳು). ಗಂಗಾದೇವಿಯು ದೇವವ್ರತನನ್ನು ಶಂತನುವಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ತಾನು ಹೊರಟುಹೋದಳು. ದೇವವ್ರತನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ ಶಂತನುವು ದಾಶರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಗಲು ಬಯಸಿದನು. ಆದರೆ ಅವಳ ತಂದೆಯಾದ ದಾಶರಾಜನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಶಂತನುವಿನ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಾದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಯುವರಾಜನಾದ ದೇವವ್ರತನಿದ್ದನು. ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಸಿಂಹಾಸನವು ಸೇರಬೇಕಾದುದು ಮೊದಲು ಜನಿಸಿದ ಗಂಡು ಸಂತಾನಕ್ಕೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ದೇವವ್ರತನು ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದ. ಸತ್ಯವತಿಯ ತಂದೆಯು

ತನ್ನ ಮಗಳ ಮಗನಿಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರುವ ಅಧಿಕಾರ ಸಿಗುವುದಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ. ಶಂತನು ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಭಾರವಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಮರಳಿದ. ದೇವವ್ರತನಿಗೆ ತಂದೆಯ ದುಗುಡ ಮತ್ತು ನಿರಾಶೆಗಳ ಕಾರಣ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವನು ಕೂಡಲೇ ಸತ್ಯವತಿಯ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಧಾವಿಸಿ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿದ. ಅವನು ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮದುವೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಮಹೋನ್ನತವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ. ದಾಶರಾಜನು ಒಪ್ಪಿದ ಮತ್ತು ಮದುವೆಯಾಯಿತು. ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಜನಿಸಿದರು. ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬ ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮೃತನಾದ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರುವವರಿರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯವತಿಯ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಮಹರ್ಷಿ ವ್ಯಾಸನು (ಅವನು ಅವಳಿಗೆ ವಿವಾಹಪೂರ್ವಸಂತಾನ ವೆಂಬುದನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಮೃತನಾದ ರಾಜನ ಮಡದಿಯರನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಮೊದಲ ಮಡದಿಯ ಮಗನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹುಟ್ಟುಗುಡ. ಎರಡನೆಯ ಮಡದಿಯ ಮಗ ಪಾಂಡು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹಿರಿಯವನಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುಗುಡನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನೀಡಲು ಹಿಂಜರಿಕೆಯಿದ್ದ ಕಾರಣ (ನೋಡಿ: ಮನುಸಂಹಿತಾ, 9ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ) ರಾಜನಾಗುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಂಡುವು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದ. ಆಕಸ್ಮಿಕವೊಂದರ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವನು ಸಂತತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಶಕ್ತನಾದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿಯಾದ ನಿಯೋಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಆಶ್ರಯಿಸಲಾಯಿತು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ (ರಾಜ)ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯೋಗ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಗೌರವಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತಿಯ ಆದೇಶದಂತೆ ಅಥವಾ ಪತಿಯು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಮನೆತನದ ಹಿರಿಯರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪತ್ನಿಯು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸದಸ್ಯನನ್ನು ಸೇರಿ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ನಿಯೋಗಪದ್ಧತಿ. ಧರ್ಮ, ಇಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಪಾಂಡುವಿನ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರು ಐವರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಾಂಡುವಿಗೆ ಹೆತ್ತುಕೊಟ್ಟರು. ಅವರು ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾಂಡವರೆನಿಸಿದರು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪತ್ನಿಯಾದ ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮೂಲಕ ನೂರು ಜನ

ಔರಸ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅವರು ಕೌರವರೆನಿಸಿದರು ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನು ಅವರಿಗೆ ನಾಯಕ. ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಪಾಂಡವರು; ಅವರಿಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನಾಯಕ. ಹೀಗೆ ಕೌರವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ಎಂಬ ಎರಡು ಕವಲುಗಳು ದಾಯಾದಿ ಗಳಾದರು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಿಂತ ಕೆಲವು ಕ್ಷಣಗಳ ಮೊದಲು ಜನಿಸಿದವನಾದುದರಿಂದ ಇಡೀ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಔರಸಪುತ್ರ: ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಂತೆ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವವನಲ್ಲ ಅಥವಾ ಬದಲಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಧುನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆಯು ಹೆಚ್ಚು ನ್ಯಾಯಯುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಹಾಸನವು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ತನ್ನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋರಾಟವು ಅಗತ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ಅರಿತವನಾಗಿದ್ದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಅವನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ದುರಾಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಅವನು ಭೀಮನಿಗೆ ವಿಷವುಣ್ಣಿಸಿದನೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಭೀಮನು ಹೇಗೋ ಪಾರಾದ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನದು ಎಂತಹ ದುಷ್ಟ ಹಂಚಿಕೆಯೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರೈವರನ್ನು ತಾಯಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಜೀವಸಹಿತ ದಹಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ. ಮುಂದೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತನಾದ ಮಾನಧನನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಅಪಾಯವೊದಗದೆ ಪಾರಾದರೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ಯವೇನೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಬಾಲಿಶಕ್ರೀಡೆಯೆಂದೋ ಅಥವಾ ಅಪಕ್ವಮಾನಸನ ಮೂರ್ಖತನವೆಂದೋ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅಲಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸ್ವಭಾವವು ಕಾವ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಾಸ್ತವತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದು ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪುಗಳ ಒಳಿತು ಕೆಡುಕುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ನಡತೆ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಗರ್ವಣೀಯ. ಸಭಾಪರ್ವದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅಮಾನವೀಯವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡುದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪ್ರೌಢನಾದ ಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಕಡುಗಪ್ಪು ಕಳಂಕ. ಆದರೆ ಇದು ಕೂಡ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮ್ಯ. ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದ ಅವಮಾನಗಳ ಹೊರೆಯೇ

ಈ ತೀವ್ರವಾದ ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೂ ಅದು ಸಭ್ಯತೆಯ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮೀರಿದ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಸೇಡಿನ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಚ್ಚನಾಗಿದ್ದ. ಅವನಿಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ರೂತ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗದ ಪ್ರಯತ್ನ. ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಅವಮಾನವಾದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಎಷ್ಟೊಂದು ನೊಂದಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಅವನು ಹಾಗೇಕೆ ವರ್ತಿಸಿದನೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವನೆಸಗಿದ ಹೀನಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೈತಿಕ ಅಥವಾ ನೈತಿಕೇತರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕ್ಷಮ್ಯವೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ದುರ್ಯೋಧನನು ಧರ್ಮಸಂಕಟವನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅಪರೂಪ. ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಆದರೆ ನನ್ನ ನಂಬುಗೆಯೆಂದರೆ ಮಾನವೀಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ನೈತಿಕವಾದ ಸರಿ ತಪ್ಪುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸುಪ್ರಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ನಾನು ಅಷ್ಟೊಂದು ದೃಢವಾಗಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದರೆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲಿನ ತನ್ನ ಹಕ್ಕಿಗೆ ದಾಯಾದಿಗಳಾದ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಧಕ್ಕೆಯೊದಗದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಇದು ಪಾಂಡವರ ವಿರುದ್ಧ ಎಸಗಿದ ದುಷ್ಟತ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸಮರ್ಥನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟುದೂರ ಹೋಗಬಹುದೆಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಮಿತಿಯೆಂಬುದೊಂದಿದೆ. ಆದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಆಕಾಶವೇ ಮಿತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವನು ಯಾವುದೇ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅವರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲನ ಮಾಡುವುದು ಅವನ ಬಯಕೆ. ಅವನ ನಿರ್ಣಯದಾದುದು ನೈತಿಕ ಸಂಕಟಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕಿಲ್ಲ. ವೈರಿಯ ದುರ್ಬಲತೆಯ ಅರಿವಿತ್ತು. ವೈರಿಯು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಅದರ ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬಯಸಿದ್ದ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೆಂದರೆ ದ್ರೂತವ್ಯಸನವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಮಾವನಾದ ಶಕುನಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ. ವೈರಿಯನ್ನು ದ್ರೂತದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸುವುದು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಆ ಕಾಲದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಾನೂನಿನ ಸಮ್ಮತಿಯೂ ಇತ್ತು. ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಲನ ಕಥೆಯು ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯನ್ನು ಬಹಳಷ್ಟು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ

ಹೋಲುವ ಪುಟ್ಟ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾಗಿದೆ. ನಲನ ದುಷ್ಟ ಸೋದರನು ಅವನನ್ನು ಜೂಜಿಗೆ ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ರಾಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಪಣವಾಗಿಡುವ ಒತ್ತಡಕ್ಕೊಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅಂಧನೃಪನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಬದಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ತಂದೆಗೆ ಕೆಲವು ಧರ್ಮಸಂಕಟಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವು ಯಾವತ್ತೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಇದ್ದರೂ ಇಡೀ ಕುಟುಂಬದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬದ್ಧತೆಗಳಿದ್ದವು. ಅವನು ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಪಾಲಕನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದವನು. ಅವನಿಗೆ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಅರಿವಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವನು ದೌಪದಿಯ ವಿವಾಹವಾದ ಮೇಲೆ ಪಾಂಡವರು ಸತ್ತಿಲ್ಲ, ದುರ್ಯೋಧನನ ದುಷ್ಟಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ದೂರವಿರಲು ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಯಿಂದಾಚೆಗೆ ಪ್ರವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಅಡಗಿದ್ದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದೊಡನೆ ಅವರನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡ. ಜೊತೆಗೆ ಪಾಂಡವರು ದುಪದನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಮಹತ್ವದ ಸಹಾಯಕನನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸದಂತಃಕರಣದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು; ಅವನು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಪಾಂಡವರು ವರ್ಧಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಿ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗವೆಂದು ಹೆಸರು; ಅದು ಪಾಂಡವರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಂಥದಾಗಿತ್ತು. ಕೌರವರನ್ನು ಕೂಡ ಈ ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಪಾಂಡವರ ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ವೈಭವಗಳು ದುರ್ಯೋಧನನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೋರೈಸಿದವು. ಅವನ ಅಸೂಯೆ ಸಾವಿರಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಅವನು ಅವಮಾನಿತನಾದ ಮತ್ತು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಅಪಮಾನದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದ.

ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಕುನಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರಧಾನ ಸಲಹೆಗಾರನಾದ. ಅವನ ಪ್ರಕಾರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಪ್ರಹರಿಸಲು ಇದೇ ಸೂಕ್ತಸಮಯ; ಯುದ್ಧದ ಮೂಲಕವಲ್ಲ, ದ್ಯೂತಕ್ರೀಡೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ಮೂಲಕ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಗುಣಶಾಲಿ; ಧರ್ಮದ ಅವತಾರ; ಆದರೆ ಅವನು ವ್ಯಸನಿಯೂ ಹೌದು. ಅವನು ಮನುವು ರಾಜರ ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳಿದ ದ್ಯೂತವ್ಯಸನಿಯಾಗಿದ್ದ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಈ ಮಹಾನ್ ದೌರ್ಬಲ್ಯವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಇದು ಅವನ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ದುರ್ಧರ ದೋಷ. ಇದು

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೂ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಸನಿಗಳಂತೆ ಅವನು ಅಸಹಾಯಕನೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲನೂ ಆಗಿದ್ದ.

ಮುಂದೆ ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ದುರ್ಧರ ದೋಷವನ್ನು ನೆನೆದು ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ಭೀಮನಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತ, ತನ್ನ ದ್ಯೂತವ್ಯಸನವು ಎಂಥದೆಂದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಳೆದುಕೊಂಡರೂ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಅವನೋ ಬೇರೆಯವರೋ ಜೂಜಾಡಲು ಕರೆದರೆ ಹೋಗದೆ ಇರಲಾರೆನನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಧರ್ಮರಾಜನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಗುರುತರವಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಚ್ಚರಿಯ ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದವನು ಇಂಥ ಅಸಹಾಯಕ ಮೂರ್ಖನಾದುದು ಹೇಗೆ? ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಜೂಜುಕೋರನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂಥದೇ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಅಥವಾ ಋಗ್ವೇದದ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ಅನಾಮಿಕ ಜೂಜುಕೋರನನ್ನು ಹೋಲುವ ಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯರ ಬಗೆಗೆ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ.

ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ 7ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವ 18 ವಿವಿಧ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದೋಷಗಳು ಕಾಮ ಮತ್ತು ಬಯಕೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಇನ್ನು ಎಂಟು ದೋಷಗಳು ಕ್ರೋಧಜನ್ಯವಾಗಿವೆ. ರಾಜರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ 18 ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯೂತವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. 7ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ 50ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದೋಷಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹಾನಿಕಾರಕವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ದ್ಯೂತವು ವ್ಯಸನವೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಋಗ್ವೇದದಷ್ಟು ಹಿಂದಿನದು. ಅಲ್ಲಿ ಜೂಜುಕೋರನು ತನ್ನ ದುರ್ದೈವಿಯೆಂದು ಕುರಿತು, ದ್ಯೂತವ್ಯಸನದ ಕುರಿತು ಮತ್ತು ಮಡದಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಎಲ್ಲ ಲೌಕಿಕ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲದರ ನಾಶದ ಕುರಿತು ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದ ಈ ಕಥೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಕಥೆಯ ಮುನ್ನೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಇದು ನೈತಿಕ ನಾಯಕನೊಬ್ಬನ ದೋಷ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಬಲ ಮತ್ತು ಧೃತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವಾಸ್ತವವಾದೀ ಚಿತ್ರಣವಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಮತ್ತೇನೆಂಬುದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ನಾಯಕರ ಸ್ಥಿರ, ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತ ಮತ್ತು ಜೀವರಹಿತರೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಇದು ಹ್ರಸ್ವಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಋಗ್ವೇದದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ 5ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿದೆ -

‘ಗಳೆಯರೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದಮೇಲೆ ಇನ್ನು ಜೂಜಾಡಲು ಹೋಗಲೇಬಾರದೆಂದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ (ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ) ದಾಳವನ್ನು ಎಸೆದ ಸದ್ದು ಕೇಳುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಣಿಯು ವಿಟನ ಬಳಿಗೆ ಸಂಕೇತಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಕೂಡಲೇ ಜೂಜಿನ ಅಡ್ಡೆಯತ್ತ ಧಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.’

ಮಹಾಭಾರತದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಂಥದೇ ಜೂಜಾಟದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ತುಂಬ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಅಂಕ 2, ಶ್ಲೋಕ 5-6):

‘ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ದಾಳವನ್ನೆಸೆದ ಮೇಲಿನ ಕತ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೃದಯವನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ರಾಜನ ಕಿವಿಗೆ ನಾಗಾರಿಯ ಶಬ್ದದಂತೆ. ನಾನು ಜೂಜಾಡಲಾರೆ ಮತ್ತು ಹಾಗಿರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲುವುದೆಂದರೆ ಸುಮೇರುವಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಂತೆ. ಆದರೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಕತ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಕೋಗಿಲೆಯ ಇಂಪಾದ ದನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದಂತೆ ಮುದಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.’

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಜೂಜಿಗೆ ಕರೆದರು. ಅವನು ಒಪ್ಪಿದ. ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡ. ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ಯೂತವು ರಾಜರಿಗೆ ತುಂಬ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಟವಾಗಿತ್ತು. ನಳನ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡ. ಅವನ ಎದುರಾಳಿಯು ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಪಣವಾಗಿಡಲು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದರೂ ಅವನು ಪಣವಾಗಿಡಲಿಲ್ಲ. ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಮುಖ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳಿಗೆ ಅಡಿಗರೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ. ನಲನಿಗೆ ಅಂತಿಮಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿತ್ತು. ಆದರೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದಾರಿಯ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ನಡೆದ. ಕಥೆಯು ದೊಡ್ಡದಾದಂತೆ ದೋಷವೂ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ನಾಲ್ವರು ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಸೋತನಲ್ಲದೆ ಮಡದಿಯಾದ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನೂ ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಸೋತ. ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ದುಃಶಾಸನ ದರದರನೆ ಸಭೆಗೆ ಎಳೆದು ತಂದನಲ್ಲದೆ ಅವಳ ಸೀರೆಯನ್ನು ಸುಲಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನದಂಥ ಘೋರವಾದ ಅಪಮಾನಕ್ಕೀಡುಮಾಡಿದ. ಇದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಗಿದ ಅತ್ಯಂತ ಹೀನಾಯವಾದ ಅಪಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಆಧುನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲಾದರೂ ಇದು ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎಸಗಿದ ಘೋರವಾದ ಪಾತಕವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಲೆ ತೆರಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಬಿಂದುವಿನ ನಂತರ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯು

ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸೋಲಿನ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಿದ್ದರೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಹಿಃಪ್ರಾಣನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಉಳಿಸಿದ. ಬಹುಶಃ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಅನುಕರಣೀಯವಾದ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ಹಾಗೆಯೇ ದಯಾಪೂರ್ಣಹೃದಯ ಮತ್ತು ಕೌಟುಂಬಿಕ ನಂಟುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ. ಅವನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋತ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿಸಿದನಲ್ಲದೆ ಸೋದರರು ಹಾಗೂ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ದಾಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ. ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಮರಳಿದರು. ಆದರೆ ಅದು ಕೆಲವು ಕಾಲದ್ದು ಮಾತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ದುರ್ಯೋಧನ ಮತ್ತೆ ಕರೆದ. ಈ ಬಾರಿ ರಾಜ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದವು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿಸಲು ಬಯಸಿದ್ದ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಇರವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದರೆ ಮತ್ತೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿತ್ತು ಅಥವಾ ದುರ್ಯೋಧನನು ಹಾಗೆ ನಂಬಿದ್ದ.

ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ಭಯವು ದೂರವಾದ ಮೇಲೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಳಿದ. ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆತಂಕವು ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಇದು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರು ಅವನ ವೈರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕರ್ಣನೊಡನೆ ಅವನ ಸ್ನೇಹವು ಮಾದರಿಯದಾಗಿತ್ತು. ಗೆಳೆಯರ ಬಗೆಗಿನ ಅವನ ಔದಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸೀಮೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಶ್ರೇಷ್ಠಮಟ್ಟದ ರಾಜನೀತಿಜ್ಞನಾಗಿದ್ದ. ಉತ್ತಮವಾದ ರಾಜಕೀಯ ಕೌಶಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ತಟಸ್ಥರಾದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವರು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದರು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನ ಸೈನ್ಯವು ಪಾಂಡವರ ಸೇನೆಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು.

ದುರ್ಯೋಧನನು ನಂಬಿದ್ದು ಶರೀರ ಅಥವಾ ಭೌತಿಕ ಬಲವನ್ನು. ಅವನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷವು ಸಂಖ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲಾದರೂ ಎದುರಾಳಿಗಳ ಬಲಕ್ಕಿಂತ

ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನು ಖಾತ್ರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅವನು ಅಭೌತಿಕಬಲದ ಬಗ್ಗೆ ಭೀತಿಗೊಂಡಿದ್ದ. ಅವನು ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ನೈತಿಕ ಅಥವಾ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬಲವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಧರ್ಮವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅಥವಾ ನೈತಿಕ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಧರ್ಮವು ಒಣ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಅವನಿಗೆ ಆಯುಧಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಾಗೂ ಶಸ್ತ್ರಬಲವೇ ಗಣ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಂಥ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅವನು ಕೃಷ್ಣನ ಯಾದವೀ ಸೇನೆಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡುದೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ತನಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದ 18000 ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಯೋಧರು ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವೆನಿಸಿತು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೃಷ್ಣನ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಅವನ ಅಲೌಕಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ'ಯೆಂದು ಆರೋಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಪಾಂಡವರ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣನ ನೈತಿಕ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣನು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ತಂದಿಡುವನೆಂಬುದನ್ನು ಅವನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕಶಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದ. ಅವನು ಸಂಧಾನದ ಮೂಲಕ ವಿವಾದವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿರಲು ಶಾರೀರಿಕ ಬಲವನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದೇ ಕಾರಣ. ಕೊನೆಯ ಬಾರಿ ಕೃಷ್ಣನು ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯುದ್ಧದ ಹೊರತಾಗಿ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾರೆ, ಅದೇ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವಿನ ನಿಜವಾದ ಶಕ್ತಿಪರೀಕ್ಷೆ, ಮತ್ತು 'ಇದರಿಂದ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ಸರ್ವನಾಶವಾದರೂ ಆಗಲಿ' ಎಂದ. ಇಂಥ ನಿಲುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದಿಟ್ಟತನವು ಅವಶ್ಯ. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಧೈರ್ಯವಿತ್ತು. ಇದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಪೂರ್ವ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯೂ ನಿರ್ಭೀತನೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಮರಣಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಲು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅರಿವಾಯಿತು. ಅದು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾದ ಲೋಪವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕೃಷ್ಣನು ಕೊನೆಯಬಾರಿಗೆ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲು

ಬಯಸಿದ. ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಪಾರಾದ. ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿನ ಅರಿವಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಎಂದೂ ವಿಷಾದಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾದರಿಯೆನಿಸುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದ. ಈ ಸ್ಮರಣೀಯವಾದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಧ್ವನಿ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯವು ಹೀಗಿದೆ:

ಕೋನು ಸ್ವಾಂತತರೋ ಮಯಾ
ನನಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಸಾವು ಬೇರಾರಿಗಿದೆ?

ಕೃಷ್ಣನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಅಸಾಧಾರಣ ಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ನಿಗೂಢವೇ ಹೊರತು ದೈವಿಕವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ. (ರಾಮಾಯಣದ ಕೊನೆಯ) ರಾವಣನ ಹಾಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಾಯುವಾಗಲೂ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಶರಣಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಕೊನೆಯುಸಿರುವವರೆಗೂ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ. ಅದನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ಕೂಡ ಮೆಚ್ಚಿದ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮತ್ತಿತರರೊಂದಿಗೆ ತಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಬಲವನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸಿದರೂ ಸೋಲುವುದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಪಟ್ಟು ಮತ್ತು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಬಳಕೆಗೊಂಡ ಅವನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಪುಟ್ಟ ಘಟನೆಂಯೊಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಯುದ್ಧದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಲು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿಟ್ಟು ಕಪಿಕೇತನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿದತ್ತವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಥದಿಂದಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ವಿನಂತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಜುನನು ಇಳಿದಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣನೂ ರಥದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಕೂಡಲೇ ಪವಾಡವೆಂಬಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಥವು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆಲ್ಲ ಅಚ್ಚರಿ. ಕೃಷ್ಣ ವಿವರಿಸಿದ. ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ ಮತ್ತು ಕರ್ಣರಂಥ ಮಹಾವೀರರ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ರಥವು ಅನೇಕಬಾರಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ದೇವ ಕೃಷ್ಣನು ರಥದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ಕಾರಣ ಅದು ಸುಡಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಉದ್ದೇಶ ಈಡೇರಿದೆ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣನು ಕೆಳಗಿಳಿದ ಕಾರಣ ರಥವು ಬೂದಿಯಾಯಿತು. ಅದು 'ತಡವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆ'. ಈ ಘಟನೆಯು ಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪಾಂಡವರು ಗೆಲ್ಲಲು

ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಶಯದ ಛಾಯೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣನ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಬಲರಾಮನು ಭೀಮನ ಮೇಲೆ ಎರಗುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅವನು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡಬಾರದೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವರು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬಹುದು; ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾರು; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾರು. ಆದರೆ ಭೀಮನು ಮೊದಲಿಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಬಲರಾಮನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (ಮಹಾಭಾರತ 9.59.17-19). ಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕಲಿಯುಗವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮವು ತುಂಬ ಅಪಾಯದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಬಲರಾಮನು ಪಾಂಡವರು ಜಿಹ್ವಯೋಧಿ (ಮೋಸದಿಂದ ಗೆಲ್ಲುವವ)ಗಳೆಂಬ ಕುಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನು ನಿಜವಾದ ವೀರನಂತೆ ಹೋರಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಋಜುಯೋಧಿ (ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು) ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಭೀಮನು ದುರ್ಯೋಧನನ ವಿರುದ್ಧ ಒಂದು ಕ್ಷಮಿಸಲಾರದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ದುರ್ಯೋಧನನು ತೊಡಮುರಿದು ನೆಲದಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ದಯನೀಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭೀಮನು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲಿಟ್ಟ. ಭೀಮನ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಸಮರ್ಥನೀಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದು ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಯುಧಿಷ್ಠಿರರನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕೆರಳಿಸಿತು. ಇದು ಬಹುಶಃ ಭೀಮನು ತನ್ನ ಎದುರಾಳಿಗಳಾದ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹೇಸದ ಕೌರವರಂತೆ ನೀಚನಾಗಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನು ಜೀವನವಿಡೀ ತುಂಬಿಕೊಂಡ ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತುರ್ತಿನ ಬಯಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವೊದಗಿಸಿದ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಇಂಥ ಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಕೌರವರಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಿತ್ತೇ ಹೊರತು ಪಾಂಡವರಿಂದಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸರ್ವಥಾ ಅನಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣನು ಸಹ ರಾಜತಂತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಲಿ

(ಅಥವಾ ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಲಿ) ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೆಡುಕನನೆಸಗುವಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವ ಕೌರವರೀರ್ವರೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಸಮಾನರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಧರ್ಮಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂದು ಆಧುನಿಕರು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಸ್ಪರ್ಶವಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀತಿಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದವರೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಬಾರಿ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗದಾಯುದ್ಧ ಪರ್ವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಾಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಬಿಸಿಬಿಸಿಯಾದ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುವುದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಸುದೈವದಿಂದ ದುಷ್ಟನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೋತನೆಂದು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಅವೇಶಪೂರಿತವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ಭೀಮನ ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕವಾದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಗಾಯಗೊಂಡು ಕಡುತರವಾದ ಯಾತನೆಯಿಂದ ನರಳುತ್ತ ಮರಣದ ಕ್ಷಣವನ್ನು ಗಣಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ಕಡುಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಲಹೀನವಾದ ಮುಂಗಾಲುಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡ. ಅನಂತರ ನೋವು ಜೀವವನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ ಮಾತಾಡಿದ. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಂಸನ ದಾಸನೆಂದು ಕರೆದು ನೀನು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ನಿನಗೇ ನಾಚುಗೆಯಾಗಬೇಕು ಎಂದ. ಕೌರವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಹಾಯೋಧರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಪಟ ವಂಚನೆಗಳಿಂದ ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಲಜ್ಜೆಯಾಗಲಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹನನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಶಿಖಂಡಿಯ ಹಿಂದೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಕೊಂದ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಗುರು ದ್ರೋಣನನ್ನು ದ್ರುಪದನ ದುಷ್ಟಸಂತಾನವು ಕೊಲ್ಲುವಾಗ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಕೃಷ್ಣನ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ದ್ರೋಣನಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಬಡಪಾಯಿಯಾದ ದ್ರೋಣನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತನ್ನು ನಂಬಿ ಪುತ್ರನ ಮರಣವಾಯಿತೆಂದು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮಾಡಿದ. ಆಗ ಅರಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದ ದ್ರೋಣನನ್ನು ದ್ರುಪದನ ಮಗ ಕೊಂದ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಭೂರಿಶ್ರವನನ್ನು ಅವನ ಕೈಗಳು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದಾಗ ಕೊಲ್ಲಲಾಯಿತು. ಇದು ಕೂಡ ಕೃಷ್ಣನ ಕುಮಂತ್ರಣದಿಂದಲೇ ನಡೆದದ್ದು. ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಗಿ ಕರ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಜುನ ಕೊಂದಿದ್ದು ಅನ್ಯಾಯದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ. ಕರ್ಣನ ರಥದ ಗಾಲಿಯೊಂದು ಕೆಸರು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಗಾಲಿಯನ್ನು

ಮೇಲೆತ್ತಲು ಅರ್ಜುನಲ್ಲಿ ಸಮಯ ಯಾಚಿಸಿದ. ಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಚೋದನೆಯಿಂದ ಅಸಹಾಯಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಜುನ ಕೊಂದ. ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕರ್ಣನು ಅಜೇಯನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಗದಾಯುದ್ಧದ ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಅನೈತಿಕ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸೊಂಟದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಹೊಡೆದು ಭೀಮನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕೊಂದ. ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ:

‘ಪಾಂಡವರು ಋಜುಮಾರ್ಗವನ್ನು (ನೇರವಾದ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದ ನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ) ಅನುಸರಿಸಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅವರು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಆದರೆ ಅವರು ಭಲ ಕಪಟಗಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕೌರವರನ್ನು ಗೆದ್ದರು.’

ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಪಾದನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಂಧು ಮಿತ್ರ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಅವನ ಪಾತಕಗಳೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಥಿಗಳಾದ ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ ಮತ್ತು ಕರ್ಣರು ಸೋಲುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ದುರ್ಯೋಧನನ ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಕಾರಣ. ದುರ್ಯೋಧನನ ಕಡುಲೋಭದ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾಂಡವರು ತಮಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯದಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಕೃಷ್ಣನೇ ಬಂದು ಅತ್ಯಂತ ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಪಾಂಡವರ ಪಾಲಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ವಿನಂತಿಸಿದ್ದ.

ಅನಂತರ ಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಸಿಗಿದ ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳ ಯಾದಿಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಮನಿಗೆ ವಿಷವುಣ್ಣಿಸಿದ. ಭೀಮನು ಸತ್ತೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಆದರೆ ಪವಾಡದಿಂದ ಬದುಕಿದ. ಎರಡನೆಯದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರೈವರನ್ನು ಅವರ ತಾಯಿಯಾದ ಕುಂತಿಯ ಸಮೇತ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವಾಗ ಬೆಂಕಿಯಿಟ್ಟು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ. ಮೂರನೆಯದು ಶಕುನಿಯ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಸೋಲಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರನ್ನು ದಾಸರನ್ನಾಗಿಸಿದ. ಅನಂತರ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಕಿರೀಟವಿಟ್ಟಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹೀನಾಯವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಸೋತ. ದುರ್ಯೋಧನ ಅರಮನೆಯ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಸಭೆಗೆ

ಎಳೆದುತರುವಂತೆ ಆದೇಶಿಸಿದ ಮತ್ತು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರೈವರು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಕ್ತಿಹೀನರಾಗಿರುವಾಗ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅವಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಂತಿಮವಾದ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಹೀನಾಯವಾದ ಅಪರಾಧವೇ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ನನ್ನ ನಂಬುಗೆ. ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುವಲ್ಲಿ ಅವನು ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ನೆನಪಿಸಿದ. ಅದಲ್ಲದೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವಳನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಂದ ಕದ್ದು ತರಲು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದ. ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಬಾಲಕನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಅಧರ್ಮಪೂರಿತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲಾಯಿತು. ಏಳು ಜನ ಮಹಾರಥಿಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಎಳೆಯ ಹುಡುಗನನ್ನು ಕೊಂದರು.

ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳು ನಿಂದ್ಯವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದ್ದು ದೊಡ್ಡ ಪಾತಕವೋ ಭೀಮನು ನಿಯಮವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ತೊಡೆಯನ್ನ ಮುರಿದದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾತಕವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾರೆವು. ಭೀಮನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ನೈತಿಕ ಪಶ್ಚೆಯೂ ಇದೆ. ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅಶ್ಲೀಲ ಸನ್ನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದ. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೆರಳಿದ ಭೀಮನು ಅವನ ಆ ತೊಡೆಯನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ. ಬಹುಶಃ ನಾನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಘಟನೆಯು ಭಾಗ್ಯದ ತಕ್ಕಡಿಯ ಸಮತೆಯನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಿ ಪಾಂಡವರತ್ತ ವಾಲಿಸಿತು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನ್ಯಾಯದ ಪಾಲನೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಧೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಕೌರವರ ಗಂಭೀರ ಮತ್ತು ದೂಷ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೃಷ್ಣನ ಮಾತಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಬದಲಿಗೆ ತಾನು ಗೌರವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಅಂತ್ಯವು ಬೇರೆಯವರು ಬಯಸುವಂಥದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಕೋನು ಸ್ವಾಂತತರೋ ಮಯಾ). ಅಲ್ಲದೆ ಯುದ್ಧವು ನೇರವಾಗಿ ನಡೆದಿದ್ದರೆ ಪಾಂಡವರು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಪಡೆದ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನು ಸೋತ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ದೊರೆತ ಗೆಲುವಾದರೂ

ಎಂಥದು? ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತಾನು ಪಡೆದ ಶೋಕಸಂಪದಕ್ಕೆ ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯೆಂದರೆ ಅವನು ರಾಜನಾದರೂ ಅವನು ಮೆಚ್ಚಿದ, ನಚ್ಚಿದ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿನ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಅವನ ಪಾಲಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸರ್ವನಾಶಕಾರಿಯಾದ ಯುದ್ಧವು ಸುಂಕವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಗಂಡಸರಲ್ಲ ಸತ್ತಿದ್ದರು; ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಹೆಂಗಸರು, ಹಸುಗೂಸುಗಳು, ರೋಗಿಗಳು ಮತ್ತು ವಿಕಲಾಂಗರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅದು ಮಾದರಿಯ ರಾಜ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಆ ತೆರನಾದ ಸರ್ವನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಥ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ರಾಜನೂ ಆಳಲು ಸಂತಸ ಪಡಲಾರ. ಯುದ್ಧಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವರು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದರು ಇದು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾದ ಮಹಾರಾಜ ದುರ್ಯೋಧನನೇ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಗೆದ್ದವನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಂಗ್ರಾಮ ವಿಜಯದ ಫಲಿತಾಂಶವು ಸಂತಸದಾಯಕವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದುರಂತದ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ನೈತಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಮಾನಸಿಕ ಖಿನ್ನತೆಗೊಳಗಾದ. ಕೊನೆಗೆ ಅವನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಮತ್ತು ಅಂತಿಮ ಪಯಣವೆನಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದ. ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಕೂಡ ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರ ಐವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಕೊಲ್ಲಲಾಗಿತ್ತು. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿಧವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ ಉತ್ತರೆಯು ಮೃತ ಶಿಶುವಿಗೆ ಜನ್ಮಕೊಟ್ಟಳು. (ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವು ತನ್ನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿತ್ತು.) ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣನು ಮೃತಶಿಶುವನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು. ಅವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿತನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಅವನನ್ನು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ನಡುವಿನ ಮಹಾನ್ ದಾಯಾದ್ಯ ಕಲಹ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು.

ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಬಲಗಳ ಸಂಕೇತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನವು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಅರ್ಥಶೂನ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅಂಥನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಮಹಾಭಾರತ

ಕಥೆಯ ಅತ್ಯಂತ ದುರಂತಮಯವಾದ ಪಾತ್ರ. ಅವನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಹಿಷ್ಕಾರನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅವನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉತ್ತಮ ತಂದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿಯಾರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅತಿಯಾದ ವ್ಯಾಮೋಹವುಳ್ಳವನನ್ನು 'ಉತ್ತಮ' ತಂದೆಯೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಧರ್ಮಭೀತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ನೀತಿಯೋ ಅನೀತಿಯೋ, ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಕಾತರರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದೂ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ ವಂಚಿಸಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದು ತಪ್ಪೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಅರಿವಿತ್ತು. ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಕಳವಳಕ್ಕೀಡಾದಾಗ ಅವನು ವಿದುರನನ್ನೋ ವ್ಯಾಸರನ್ನೋ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಯಾವುದೇ ನೀತುಪದೇಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ನೈತಿಕ ಧೈರ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ವಶನಾಗಿದ್ದ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಕುರಿತ ಅವನ ಗೋಳಾಟವು ನಿಜವಾದುದಾಗಿತ್ತು. ಮಾನಸಿಕ ದೌರ್ಬಲ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಕರಣ. ಅವನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅವನಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ ಭಾವಗಳಾದ ವಿಷಾದ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಗಳು ಉಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವನು ವಿದುರನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಪದೇಪದೇ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೋಕವು ಹೆಚ್ಚು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ನನ್ನ ನಂಬುಗೆ. ಈ ಶೋಕವೂ ದೀರ್ಘಕಾಲದ್ದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ನಡೆಯಲಿರುವ ಘಟನೆಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬದಲಿಸುವ ಧೈರ್ಯವಿದ್ದುದು ಕಡಿಮೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಂತೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರತ್ವದ ಉನ್ನತ ಆದರ್ಶಗಳು ಅವನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆದುರು ಯಾವ ಆದರ್ಶಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾದ ಶೋಕಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕಳ ದುಷ್ಟತ್ವದ ಪರಿಣಾಮದ ಕುರಿತು ಭಯವೂ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು.

ಅವನು ಮಗನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎರಡುಬಾರಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಒಳಿತನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ವಿವಾಹಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಪಾಂಡುವಿನ ಪಾಲಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಇದು ಒಳ್ಳೆಯ ನೈತಿಕ ಸನ್ನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಅಥವಾ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ

ವಿಷಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಅವನು ತನ್ನ ವಂಶದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅಥವಾ ತನ್ನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರ ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಜನಪ್ರಿಯತೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಾಂಡವ ಮತ್ತು ಕೌರವರ ವೈರವು ಎರಡುಪಟ್ಟು ಬಲವಾಗಿತ್ತು.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ತನ್ನ ಮಾನವೀಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ತೋರಿದ್ದು ಮೊದಲದ್ರೂತದಾಟದ ನಂತರ. ದ್ರೂತದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಕಳೆದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟವನ್ನೂ ಮರಳಿಸಿದ ಮತ್ತು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ರಾಜನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅಂಧನೃಪಾಲನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರುಣೆಯು ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಡಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸರ್ವನಾಶವಾಗುವುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇದು ರಾಜನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತೀವ ಅನುದಾತ್ತ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನವೆನಿಸಿತು. ಆದರೆ ನಾನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅವನು ನೈತಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವವನ್ನೇನೂ ಕೊಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಬಗೆಗೆ ಕಾಳಜಿಯಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅಂಜಿರಬಹುದು. ಕೌರವರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಗಾದ ಅಪಮಾನವು ಕಲ್ಪನಾತೀತವಾಗಿತ್ತು. ಕಥನಕಾರನ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ಮೂಕರಾಗಿದ್ದರು ಮತ್ತು ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ ಮಾನಿನಿಯೋರ್ವಳನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸಿದ್ದರ ಫಲವಾಗಿ ಭಯಂಕರ ವಾದುದೇನೋ ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂದು ಭೀತರಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಮುಂದಾಗ ಬಹುದಾದ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದುಶ್ಚಕುನಗಳು ತಲೆದೋರಿದವು ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜನರು ಬಂದು ಕ್ಷಿತಿಜದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಅಪಶಕುನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅಂಧನೃಪನಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಭೀತಿ ಆವರಿಸಿತು. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವ ಹೇಳಿಕೆಯೊಂದಿದೆ:

‘ಎಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಗೌರವ ಸಲ್ಲುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ; ಒಂದುವೇಳೆ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದರೆ ದೊಡ್ಡ ಅನರ್ಥವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.’

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಭವಿಸಲಿರುವ

ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯೆಂದರೆ ರಾಜಸಿಂಹಾಸನದ ಕಥೆ. ಅದು ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಗಳ ಕಥೆ. ಅದು ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ವಂಚನೆಗಳ ಕಥೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯ, ಶಸ್ತ್ರಬಲ, ನೈತಿಕ ಧೈರ್ಯ, ಅಪಾರವಾದ ಜ್ಞಾನ (ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ವಿದುರರಲ್ಲಿರುವಂತೆ), ಮಹಾನ್ ರಾಜಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯ, (ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿರುವಂತೆ). ಅದು ಕಾಮ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಗಳ ಕಥೆ, ಈರ್ಷ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧೆಗಳ ಕಥೆ – ಅದು ಮುಂದೆ ಭೀಕರ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದೆಂದರೆ ರಾಜಸಿಂಹಾಸನವೇ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದು. ಅದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಪಂಚದ ಅತ್ಯಂತ ದುರಂತಕಥೆ. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಒಂದು ತೆರನಾದ ನ್ಯಾಯದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕಥೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಸಮಗ್ರ ಕೃತಿಯನ್ನು ಓದಿದಮೇಲೆ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಾಠವೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಓದಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಆಳವಾದ ತಿಳಿವಿನಿಂದ ತುಂಬುತ್ತದೆ, ಮಾನವರು ಮೌಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಹಾಗೂ ಬಯಸುವಂಥದೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಸ್ವೇಂದ್ರಿತವಾದ ಹಾಗೂ ಸ್ವಂತದ ಆಸಕ್ತಿಯ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲ ಪೊಳ್ಳಾಗಿ ಕಾಣಿಸತೊಡಗುತ್ತವೆ; ಲೌಕಿಕ ಆನಂದದ ಮೇಲಿನ ಆಸಕ್ತಿ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಗಳಿಗಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೋಪತಾಪಗಳೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ಶೂನ್ಯವೆಂಬುದು ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ದುರ್ಯೋಧನ ಮತ್ತು ಯುಧಿಷ್ಠಿರರು ಅದರ ಪೊಳ್ಳುತನವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡರು. ಜಯ ಅಥವಾ ಪರಾಜಯಗಳಿಂದ ಅಂತಿಮವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರತಿಶಿಖರವೇ (anti climax) ಮಹತ್ವದ ಮನಸೆಳೆಯುವ ಕಥೆಗೆ ಶಿಖರಪ್ರಾಯವಾದ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗಿದೆ.

...

ಮಾತುಕತೆ ೧೨೯

ನೀನಾಸಮ್ ಹೆಗ್ಗೋಡು (ಸಾಗರ) ಕರ್ನಾಟಕ ೫೨೨ ೪೧೨

ದೂರವಾಣಿ: ೦೮೧೮೩-೨೬೫೬೪೬

www.ninasam.org

ಖಾಸಗಿ ಪ್ರಸಾರದ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಸಂಪರ್ಕಪತ್ರ

(ಫೆಬ್ರವರಿ-ಮೇ-ಆಗಸ್ಟ್-ನವೆಂಬರ್)

ಸಂಪಾದಕ: ಬಿ.ಆರ್. ವೆಂಕಟರಮಣ ಐತಾಳ

ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿ: ಟಿ.ಪಿ.ಅಶೋಕ, ಜಶವಂತ ಚಾಧವ್

ವಾರ್ಷಿಕ ವರ್ಗಣಿ: ಎಂಬತ್ತು ರೂಪಾಯಿ

ಅಕ್ಷರ ಜೋಡಣೆ: ಅಕ್ಷರ ಗಣಕ, ಹೆಗ್ಗೋಡು,

ಮುದ್ರಣ: ಸ್ಟ್ಯಾನ್ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೦೧೯ □ ವರ್ಷ ಮೂವತ್ತೊಂದು □ ಸಂಚಿಕೆ - ಒಂದು

೧. ಗಾಂಧಿಯ ಗುರಿಗೆ ಧರಮ್‌ಪಾಲ್ ದಾರಿಗಳು
- ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ. ಪ್ರತಿ ೦೧
೨. ಸಿಂಹಾಸನ: ದುರೋಧನನು ತಪ್ಪುಗಾರನೆ?
- ಬಿಮಲ್‌ಕೃಷ್ಣ ಮತಿಲಾಲ್
(ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ: ಪ್ರೊ.ಎಂ.ಎ. ಹೆಗಡೆ) ಪ್ರತಿ ೨೮

MAATHUKATHE

February 2019 (Year 33 Issue 1)

Ninasam's Quarterly Newsletter

Published every February, May, August and November

Annual Subscription: Rs.80

FOR PRIVATE CIRCULATION

NINASAM HEGGODU (SAGARA) KARNATAKA 577 417

ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ

ಹೆಗ್ಗೋಡು (ಸಾಗರ) ಕರ್ನಾಟಕ - ೫೨೨ ೪೧೨

ಈಚಿನ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು

ಯು.ಆರ್. ಅನಂತಮೂರ್ತಿ: ಸಮಸ್ತ ಕಥೆಗಳು	
ಎಲ್ಲ ಕಥೆಗಳ ಸಂಕಲಿತ ಆವೃತ್ತಿ	ರೂ. ೪೮೦
ಕತೆ ಕತೆ ಕಾರಣ (ಕಥೆಗಳು - ವೈದೇಹಿ)	ರೂ. ೧೪೫
ಕರುಣಾಳು (ಕವನ ಸಂಕಲನ - ಸವಿತಾ ನಾಗಭೂಷಣ)	ರೂ. ೫೫
ನೆನಪಿನಿಂದಿನ ಬಾಳಚಿತ್ರಣವ (ತಂಗಿ ಸಾವಿತ್ರಮ್ಮನಿಂದ ಅಕ್ಕ ಮಂಕಾಳಮ್ಮನಿಗೆ ಪತ್ರಮಾಲೆ, ೧೯೩೦ರಿಂದ ೧೯೯೦ರವರೆಗಿನ ಕಥನಗಳು - ಸಂ: ಡಾ ವಿಜಯನಳಿನಿ ರಮೇಶ್)	ರೂ. ೧೩೫
ಮಾಲತೀಮಾಧವ (ಭವಭೂತಿ ಮಹಾಕವಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಕನ್ನಡ ರಂಗರೂಪ) - ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ.	ರೂ. ೯೦
ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ಕನ್ನಡಾನುವಾದ - ಆದ್ಯರಂಗಾಚಾರ್ಯ)	ರೂ. ೫೮೦
ಫಾಚರ್ ಫೋಚರ್ (ಕಥಾಸಂಕಲನ - ಪರಿಷ್ಕೃತ ಆವೃತ್ತಿ) - ವಿವೇಕ ಶಾನಭಾಗ	ರೂ. ೧೫೫
ಜಗದ ಜತೆ ಮಾತುಕತೆ (ಕವನಸಂಕಲನ - ಕಮಲಾಕರ ಕಡವೆ)	ರೂ. ೮೦
ನುಡಿಯೊಡಲು (ಭಾಷೆ-ತತ್ತ್ವ-ಕವಿತೆ ಕುರಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳು - ಮಾಧವ ಚಿಪ್ಪಳಿ)	ರೂ. ೧೦೦
ಕರ್ನಾಟಕದ ಭಾಷೆಗಳು (ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳ ಜನಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ: ಸಂಪುಟ ೧೪ ಭಾಗ ೩, ಪ್ರಧಾನ ಸಂ: ಗಣೇಶ ದೇವಿ, ಸಂ: ರಾಜೇಶ್ವರಿ ಮಹೇಶ್ವರಯ್ಯ, ಎಚ್.ಎಂ. ಮಹೇಶ್ವರಯ್ಯ)	ರೂ. ೨೦೦
ವೈದೇಹಿ ಕಥೆಗಳು ೧೯೭೯-೨೦೧೬ (ಈವರೆಗಿನ ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ)	ರೂ. ೨೦೦
ಅಂದಿನ ರಾಮನ ಮುಂದಿನ ಕಥೆ (ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ: ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ.)	ರೂ. ೧೦೦
ರಂಗಪ್ರಪಂಚ (ಪರಿಷ್ಕೃತ ಆವೃತ್ತಿ, ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ.)	ರೂ. ೫೦೦
ಬಾಲರಾಮಾಯಣ (ರಾಜಶೇಖರನ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ: ಎಂ.ಎ. ಹೆಗಡೆ)	ರೂ. ೨೨೦
ಚಿತ್ರದ ಕುದುರೆ (ಲೇಖನ ಸಂಕಲನ: ಅಕ್ಷರ ಕೆ.ವಿ.)	ರೂ. ೨೦೦

ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನದ ಅಂತರ್ಜಾಲದ ಪುಸ್ತಕದಂಗಡಿ

www.aksharaprakashana.com

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೇಟಿಕೊಡಿ

second cover

Third cover